

www.daat.ac.il

ספריה קטנה למחשבת ישראל

תורת הבריאה

של

רבי חסדאי קרשקש

הפרק "אמונת החידוש" מתוך הספר "אור ה'"
על פי כתבי יד, בצרוף הערות ומראי מקומות

ההדיר

ד"ר יהודה איזנברג

הוצאת השכל
ירושלים תשמ"א

פרק ד : דיון בדבוי רמב"ם (בפרק ב) ובדברי רלב"ג (בפרק ג)

- 30 .1 תשובות רמב"ם (בפרק ב 1) נכונות
 30 .2 דיון בתשובות רמב"ם (בפרק ב 2) על הטענות מפאת הפועל
 31 .3 דיון בדברי רמב"ם (בפרק ב 3) לקיום החידוש
 32 .4 תשובות לרלב"ג (בפרק ג 3, 5)
 36 .5 דחיית המופתים מהגלות הארץ (בפרק ג 6)
 37 .6 דחיית שיטת רלב"ג בחידוש (פרק ג 1)

פרק ה : שיטתו של ר"ח קרשקש בחידוש העולם

- 40 .1 יש להקיש את ההווייה החלקית לכוללת
 .2 ביטול הטענות מפאת הזמן, התנועה והגרם השמימי
 (בפרק א 1—3)
 40 .3 יש אפשרות של בריאת יש מאין
 41 .4 מה בין "יש מאין" ל"אצילות על צד החיוב" ?
 41 .5 מחיוב המציאות מאת ה' נובעת בריאה מרצון
 42 .6 המופתים — ראייה לפעולת ה' מרצון
 42 .7 הפועל הוא ה' יתברך
 43 .8 הספקות שיתעוררו מהנחת יש מאין
 44 .9 פתרון הספקות של סעיף 8
 46 .10 למה נברא העולם בעת ידוע ?
 46 .11 אימות הטענה שהחידוש הוא מלא-דבר מוחלט

מפתח המושגים שהתבארו בהערות

- 48
 שמות הפרקים והסעיפים נוסחו מחדש, גם במקרים בהם מצויה כותרת במקור, וזאת כדי להקל על ההתמצאות בספר.

התוכן

הקדמה

באמונת החידוש

פרק א : טענות מאמיני הקדמות

- 1 .1 טענות מפאת הזמן
 2 .2 טענות מפאת התנועה
 3 .3 טענות מפאת הגרם השמימי
 4 .4 טענות מפאת החומר
 5 .5 טענות מפאת הפועל (הבורא)

פרק ב : תשובות רמב"ם למאמיני הקדמות והוכחותיו לחידוש

- 1 .1 דחיית טענות 1—4 של פרק א
 2 .2 דחיית הטענות מפאת הפועל (פרק א 5)
 3 .3 הוכחות לקיום אמונת החידוש

פרק ג : הוכחות לרלב"ג לחידוש העולם

- 16 .1 דעת רלב"ג על חידוש העולם
 16 .2 הוכחות שהעולם מחודש
 17 .3 אולי הגרם השמימי מפעולת-פועל, ולא מחודש
 18 .4 הזמן — נברא
 19 .5 הזמן הוא בעל תכלית ומחודש
 21 .6 התגלות הארץ מוכיחה את חידוש העולם
 22 .7 החידוש הוא מגשם-ריק-מכל-צורה
 23 .8 ספקות מאמיני הקדמות
 24 .9 תשובה לספקות מאמיני הקדמות (שהובאו בסעיף 8)
 26 .10 תשובה לספקות מאמיני הקדמות (שהובאו בפרק א)

הקדמה

חוברת זו כוללת את הפרק "אמונת החידוש" מתוך אור ה' לרבי חסדאי קרשקש. פרק זה הוא נושא שלם המקיף את הדעות בחידוש העולם: אריסטו, רמב"ם, רלב"ג, שכנגדם מציג רח"ק את שיטתו שלו.

הספר "אור ה'" קשה לקריאה משתי סיבות: מהדורות הדפוס משובשות במידה כה רבה, עד כי קשה לעמוד על כוונת הדברים; גם סגנונו הקצר של רח"ק מקשה על הבנת דבריו: כאשר הוא דוחה טענה, אין הוא חוזר על הטענה אותה הוא דוחה, גם אם נזכרה בפרקים קודמים; כאשר הוא מסכם דעות אחרים, הוא מסכם אותם בהשמטות מרובות, כאילו הניח שהקורא מכיר את המקור אליו הוא מתייחס.

במהדורה זו ניסינו להתמודד עם שני קשיים אלה: הטקסט תוקן על פי כתבי יד, ונוספו בו הערות, מראי מקומות, וציטוט רחב של מקורות שרח"ק הביאם בקיצור ובהשמטות.

הטקסט הוכן על פי מקורות אלה:

- א. שלשת מהדורות הדפוס: פיררה שט"ו (1555), וינה 1859 (תק"ט) (= ת"א תשכ"ג), יוהאנסבורג תרכ"א (1861).
- ב. טופס הספר של פרופ' יוליוס גוטמן, שהכיל את הערותיו והצעות לתיקון הטקסט, וכן פיסוק חלקי (ברשות המכון למדעי היהדות באוניברסיטה העברית בירושלים).
- ג. כתב יד פירנצה לורנציאנה 417 (במכון לצילומי כתבי יד בספרייה הלאומית: 17997) וכן כתב יד פריז 737, וינה 150,1.

הטקסט מובא על פי כתב יד פירנצה. בכל מקום שסטינו מכתב יד זה, צוין הדבר.

באמונת החידוש

ולפי שהמפרשים לספרי אריסטו הרבו דברים וטענו טענות לקיים אמונת הקדמות, והיה הרב המורה השיב על הטענות ההם וחידש טענות כנגד הקדמות לקיים החידוש; והיה הר"ל נתאמץ עוד ויסד מופתים והרבה טענות לקיים החידוש, והשיב על דרך הרב — אין המלט מלהביא דבריהם ביותר קצר שאפשר, ולברר מהם הצודק מהבלתי צודק, לפי קיצורנו.

ולזה ראינו לחלק הכלל הזה לחמשה פרקים:

הפרק הראשון — נזכר בו טענות המפרשים לקיים הקדמות;

הפרק השני — נזכר בו תשובות הרב המורה עליהם, וטענותיו לקיים החידוש במוחלט;

הפרק השלישי — נזכר בו מופתי הר"ל לטענותיו ותשובותיו, לקיים החידוש על הדרך שזכר;

הפרק הרביעי — נברר בו הצודק מהבלתי צודק כפי מה שאפשר לנו;

הפרק החמישי — נאמת בו היות דעת החידוש אמת במה שאין ספק בו, והכפירה בו הריסה בשרשי התורה, ואולם איננו יסוד ופינה שלא יצוייר במציאות התורה וולתו.

שימצאו בזמן אחד מצד אחד. ואם היה הזמן קודם, הנה שם תנועה ומתנועה קודם. שאם היה מחודש, יתחייב גם כן מציאות הכח קודם בזמן, וזה לבלתי תכלית. ולזה חייבו מפאת הזמן, היות שם מתנועה נצחי.

2. ואולם מפאת התנועה הם יעשו בזה שתי טענות:

2.1 האחת⁷ סדורה כך: לפי שהתבאר בטבעיות⁸ שתנועת ההעתק^ח היא הקודמת שבתנועות, והוא מחוייב בהכרח שתכלה אל מתנועה ראשון מפאת עצמו. הנה, אם הונח העולם הווה, יחוייב שיהיה שם מתנועה תנועת ההעתק אליו תעלה הוויתו. וכן יחוייב זה במתנועה ההוא, אם היה הווה. ולפי שאי אפשר שילך זה לבלתי תכלית, יחוייב שיכלה אל מתנועה ראשון, בלתי הווה.

2.2 השנית⁹ סדורה כך: אם אי אפשר בתנועה שתהיה מחודשת במוחלט, יחוייב אם כי שיהיה שם מתנועה נצחי. אבל אי אפשר בה שתהיה מחודשת

- 1 תשובות לטענות, להלן ב; ג 10.
- 2 מו"נ ב הקדמה 15; ב יג (מהדורת אבן שמואל, ירושלים תש"ו).
- 3 מלחמות ו א ג 298; ו א כ 381; (ליפציג תרכ"ו; ברלין 1923); להלן ג 10.11.
- 4 מלחמות ו א ג 298; ו א כא 385; להלן ג 10.12 וראה עקרים ב, יח.
- 5 אריסטו, פיזיקה ד 13.
- 6 מו"נ ב יד (רנ "דרך רביעית"); מלחמות ו א ג 299; ו א כג 390; להלן ג 10.13.
- 7 מלחמות ו א ג 298; ו א כב; מו"נ ב יד (רמט); מו"נ ב הקדמה 14; להלן ג 10.21.
- 8 אריסטו, פיזיקה ח, 7, 9.
- 9 מלחמות ו א ג 299; ו א כד 392 (הטענה החמישית); להלן ג 10.22.

- א חיוב הנמשך: מסקנה הכרחית.
- ב מקרה דבק לתנועה: לשון הרמב"ם במו"נ: "הזמן מקרה הנמשך אחר התנועה ודבק עמה, ולא ימצא אחד משניהם מבלתי האחר: לא תמצא תנועה כי אם בזמן, ולא יושכל זמן אלא עם התנועה, וכל מה שלא תמצא לו תנועה, אינו נופל תחת הזמן".
- ג הקודם: הטענה הקודמת.
- ד הוה: מתהווה.
- ה "עתה": רגע, יחידת זמן מינימאלית ובלתי ניתנת למדידה.
- ו מתחלק: ניתן להלוקה לחלקים.
- ז הילוף: דבר שיש בו סתירה: ה"עתה" הראשון אינו ראשון, כיון שהוא מחלק בין הקודם לו, לבא אחריו.
- ח תנועת ההעתק: כיוון שכל התהוות היא חיבור של שנים, תקדם להתהוות, התנועה המחברת את השנים. (קרקשקש למו"נ שם).

ה פרק הראשון

נזכור בו טענות מאמיני הקדמות:

מה שמצאנו מהם בספרי הטבע, ובמה שאחריו, שהם יתחזקו בדעת הזה: אם מפאת הזמן, אם מפאת התנועה, אם מפאת הגרם השמימי, אם מפאת החומר הראשון, אם מפאת הפועל¹

1. אמנם מפאת הזמן, הם יעשו בזה שלוש טענות

1.1 האחת, זה ענינה: אם הזמן נצחי, הנה שם בהכרח מתנועה נצחי. אבל הזמן נצחי. יחוייב בהכרח, שיהיה שם מתנועה נצחי. והנה חיוב הנמשך א מבוואר בעצמו: למה שהזמן מקרה דבק לתנועה, ב ולא תצויר תנועה בזולת מתנועה.²

ואמנם הקודם^ג יתבאר כן: אם היה הזמן הווה, היה בהכרח הווה קודם היוויו, והוא שקר מבוואר.⁴ ואולם איך יתחייב זה, הנה כפי שאומר: אם היה הזמן הווה, היה הזמן נעדר קודם שהיה נמצא. ואמנם אמרנו "קודם", הוא מהבדלי הזמן. הנה היה הזמן נמצא ונעדר יחד. וכן התבאר, שאי אפשר בו שיפסד, בדרך הוה בעצמו. ואם איננו הווה ולא נפסד — הנה הוא בהכרח נצחי.

והנה חיזק הפילוסוף זאת הטענה, כשאמר שהוא גזירה מוסכמת, ש"כל הווה — הווה בזמן".

1.2 והשנית^ו, אם היה הזמן הווה, יתחייב שיהיה שם "עתה" ה אין לפניו זמן, והוא שקר. והנה שקרות זה יתבאר, מאשר ה"עתה" יחלוק ה"קודם" וה"מתאחר". והקודם והמתאחר הם מהבדלי הזמן.

ואולם איך יחוייב ב"עתה" שיחלוק הקודם והמתאחר: לפי שכבר ידמה, שיהיה הענין ב"עתה" כענין בנקודה אשר תחלוק הקו. וזה, שהנקודה ממנה בפועל, כנקודה אשר בתכלית הקו, וממנה ככח לבד, והיא הנקודה אשר תחלוק הקו. והנקודה שזה דרכה, הנה היא התחלה ותכלית אחד. אבל ה"עתה", למה שלא ימצא בפועל, לפי שהזמן עצמו בלתי נמצא בפועל, וכל שכן ב"עתה". ועוד: שאם היה נמצא בפועל, יהיה נמצא בזמן ו ומתחלק. ולזה הוא מבוואר היותו בכוח. ולזה יתחייב שיהיה ה"עתה" הראשון, יחלוק הקודם והמתאחר. וכבר היה ראשון זה חלוף.

1.3 השלישית^ז, זה ענינה: אם היה העולם הווה, יחוייב שיהיה מציאותו ככה, קודם למציאותו בפועל בזמן. למה שהכוח והפועל סותרים, ואי אפשר

עד שימצא כח המציאות בלתי-בעל-תכלית, וכח ההעדר בלתי-בעל-תכלית. וזה, שאם היה אפשר זה, לא ימלט מאחד משלשה:

- (א) אם שלא נציע פעולה אחת משתי הכחות נמצאת בעת מהעתים. והוא שקר במציאות והעדר, אחר שאין ביניהם אמצעי; יב
 (ב) או שנציע פעולת שתי הכחות יחד בכל הזמן. וזה גם כן שקר;
 (ג) או שנציע שפעולה אחת משני הכחות היא הנמצאת תמיד, ופעולת האחרת נעדרת תמיד, אחר שהונחו הכחות בלתי מוגבלות. וזהו החלק יחשב בו היותו אפשרי, ואיננו כן.

וזה, שאם נניח שהגרם השמימי בו כח תמידי שימצא ושיעדר, ונניח כח פעולת המציאות נמצאת תמיד, ופעולת כח ההעדר בלתי-נמצאת בעת מן העתים, הנה לא ימלט פעולות כח ההעדר אם שיהיה אפשר צאתו אל הפועל, או מחוייב, או נמנע. ובטל שיהיה מחוייב או נמנע, כי שניהם סותרים האפשרות בו. ולזה מחוייב שנניח שמציאותה וצאתה על הפועל אפשר. ואם נניח האפשרות יצא אל הפועל, יהיה כזב — אפשרי; אבל בשנניחיהו בפועל, יתחייב ממנו שקר, והוא, שתהיינה שתי הפעולות המקבילות יחד, רצוני לומר, שיהיה הדבר האחד בעצמו תמידי המציאות וההעדר. הנה אם כן, אין בתמידי המציאות כח ההעדר כלל. ולזה יחוייב אצלם שאי אפשר בדבר תמידי המציאות במה שעבר, שיהיה נפסד בעתיד.

ובזה הדרך בעצמו יתבאר, שאי אפשר בהווה שישאר נצחי. 3.22 ועוד, כי למה שזמן מציאות העולם בלתי-בעל-תכלית, וכן זמן העדרו בלתי-בעל-תכלית, יחוייב אצלם שיהיה נמצא ונעדר יחד. וזה, שאם

במוחלט. יחוייב, אם כן, שיהיה שם מתנועע נצחי. והנה חיובו הנמשך מבואר מעצמו.

2.21 ואולם הקודם, אופן באורו כך: אם הנחנו תנועה-מחודשת-במוחלט ראשונה, לא ימלט המתנועע בה משיהיה הווה, או בלתי הווה, ואם הוא הווה, היתה התנועה שהונחה יא ראשונה, בלתי ראשונה, כי כבר תקדם לה תנועת ההווה. ואם הנחנו תנועת ההווה היא הראשונה, הנה יחוייב בה גם כן שתהיה בלתי ראשונה. וזה, אם מצד הפועל, אם מצד המתפעל. אולם מצד הפועל, לפי שכבר ייחשב שהפועל כאשר יפעל עת אחר שלא יפעל, הנה שם¹⁰ בהכרח שינוי חודש בו, אשר בעבורו התעורר לפועל. ואם הנחנו השינוי ההוא ראשון, יחייב גם כן שיהיה לפניו שינוי, וזה אל לא תכלית.

והנה החיוב הזה, אשר מצד הפועל, הוא שווה איך שהונח המתנועע הראשון, רצוני לומר: הווה, או בלתי הווה.

ואם מצד המתפעל, למה שכבר יחשב שכל הווה יחוייב שיקדם לו שינוי, הנה אם כן תנועת ההווה שהונחה ראשונה, בלתי ראשונה. ואם הנחנו השינוי ההוא הראשון, הנה יחוייב שקדם לו אפשרות חידוש השינוי, כי הכוח קודם לפועל בכל הדברים המתחדשים. ואפשרות חידוש השינוי הוא גם כן שינוי נמשך לשינוי, וזה לאין תכלית.

והוא מבואר מזה גם כן, שהחיוב אשר מצד המתפעל הוא שווה איך שהונח המתנועע ראשון, רצוני לומר: הווה או בלתי הווה. ולזה חייבו מפאת התנועה, היות שם מתנועע נצחי.

3. ואולם מפאת הגרם השמימי הם יעשו כזה שתי טענות:

3.1 האחת¹¹ סדורה כך: כל הווה, הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו. ויתחייב לפי זה, שמה שאין הפך לו, אינו הווה ולא נפסד. ולפי שהתבאר בטבעיות, שהגרם השמימי אין הפך לו, יתחייב בו שלא יהיה הווה ולא נפסד. 3.2 השנית¹² סדורה כך: כל הווה נפסד. יתחייב, אם כן, שהגרם השמימי — שאי אפשר בו שיפסד — שהוא בלתי הווה. והנה, שהגרם השמימי אי אפשר בו שיפסד, הוא דבר כבר התבאר בספר השמים והעולם,¹³ למה שאין לו סיבות ההפסד.

3.21 ואולם¹⁴ הקודם, רצוני לומר "היות כל הווה נפסד", באר זה אריסטו בטענות, והרבה בדברים. אמר: אם ימצא לדבר האחד בעינו כח על דברים מתנגדים, הנה ראוי שיהיו הכחות מוגבלים וזמני פעולותיהם מוגבלים. ולזה¹⁵ אי אפשר שימצאו בדבר אחד בעינו כחות מתנגדים בלתי מוגבלים,

10 כ"י פריז.

11 מלחמות ו א ג 300; ו א כו 402 "הטענה השביעית"; להלן ג 10.31.

12 מלחמות ו א ג 300; ו א כו 403 "הטענה השמינית"; להלן ג 10.32.

13 השמים ספר א 10.

14 מלחמות ו א ג 295; ו א כו 403 "ולזה יאמר הפילוסוף"; להלן ג 10.321.

15 מלחמות ו א ג 301; ו א כו 404.

16 מלחמות ו א כו 405-6; להלן ג 10.322.

ט חיוב הנמשך: מסקנה הכרחית.

י הקודם: הטענה שהובאה ב"2.2.

יא שהונחה: שהנחנו את קיומה כתנועה מחודשת.

יב אם נאמר שהפעולות מתחלפות, ובכל פעם נמצאת אחת מהן, זה לא יתכן, שהרי אין ביניהן אמצעי שיסדר את התחלפותם.

יג ברלב"ג: "ואם נציע פעולת זה הכח — רוצה לומר הנעדרת — פעולתו תמיד אפשרית, מבואר הוא שאם נציע זה האפשרות נמצא בפועל, יהיה כזב אפשרי."

5.21 עם שהוא מן הפלא, מה הביאו לפעול בעת זולת עת.²⁴
 5.3 והשלישית,²⁵ שאחר היות השם יתברך נמוס כה הנמצאות וסדרם ויושרם, שאין ראוי שיהיה בזולת הנמצאות, כי המושכלות אשר אין לו נושא חוץ לנפש, יחשב שיהיה כזוב. וכל שכן אם השם מגיע מיוחד לאחד מהגלגלים, כשיהיה לו פעם קשר עמו, ופעם לא.
 5.31 ועוד חיזק אריסטו דעתו²⁶ בדברי הקודמים, ששמו השמים משכן לאלוה לנצחיותם.

אלו הם הטענות שקיימו בהם דעתם כת מאמיני הקדמות. והוא מה שכיווננו בוה הפרק.

17 מלחמות ו א כו 410, 408; להלן ג 10.232.
 19 מלחמות ו א כו 412.
 20 מו"נ ב יד (רמט — "דרך שני לו"); מלחמות ו א ג 300;
 21 מלחמות ו א ג 301.
 22 מו"נ ב יד (רנ); מלחמות ו א ג 300; ו א ד 301; ו א כה; להלן ג 2.1; ג 10.51.
 23 מלחמות ו א ג 300; להלן ב 2.2.
 24 מו"נ ב, יד (רנא); להלן ב 2.21; ג 8.9; ג 9.9; ד 2.2; ה 10.
 25 מלחמות ו א ג 302; להלן ב 2.3; ג 10.53.
 26 מלחמות ו א ג 301; ו א כו 412; ו א כה 415; מו"נ ב יד (רנב); ב יח (רסג).

יד הדבר הנצחי, מציאותו אינה במקרה, אם היה הדבר הנצחי מתהווה ונפסד — היה הדבר האפשרי (המקרי) הכרחי, וזה לא יתכן.
 יד' חיפוש: היקש מהפרט לכלל, אינדוקציה.
 טו חומר ראשון: החומר ההיולי, שממנו נברא הכל.
 טז נושא: חומר, שהוא מקום למקרים או לאכזיות.
 יז ברלב"ג הגיסוח: "שם היה הווה, היה לו נושא יתהווה ממנו. ואם היה לו נושא יתהווה ממנו, היה הוא הנושא בעצמו. לפי שמה שבכח לא יפרד ממה שבכח. ויתחייב מזה שיהיה זה החומר נמצא קודם שימצא. או שיהיה נמצא בפועל, וזה כולו שקר".
 יח ריקות: מקום ריק מכל, דבר שאריסטו טען שהוא בלתי אפשרי. ראה אור ה' א א א; פיזיקה ד 8.
 יט הפועל: הבורא.
 כ צרוף: חיבור, יחס.
 כא נמוס: חוקי הטבע.

הנחנו הזמן החולף בלתי-בעל-תכלית נעדר, והזמן העתיד בלתי-בעל-תכלית נמצא, יהיה בלתי-בעל-תכלית חלק בבלתי-בעל-תכלית, והוא בטל. ולזה יחוייב אצלו שיהיה כל אחד מהזמנים בעל-תכלית ומוגבל.

3.23 ועוד,¹⁷ שכבר יחשב שהאמצעי בין הנמצא תמיד והנעדר תמיד, יצדק עליו שלילת שתי הקצוות: והוא לא נמצא תמיד ולא נעדר תמיד. ומה שהוא בזה התואר, הוא הווה-נפסד, אשר הוא סותר כל אחד מהקצוות.

3.24 ועוד,¹⁸ שהדבר הבלתי הווה והבלתי נפסד, אי אפשר שיהיה מציאותם במקרה, כי אם מצד טבעם. וזה, כי להתחלף טבעי הדברים, יקבל קצתם ההוויה וההפסד, וקצתם לא. ולזה אם היה הנה טבע מקבל ההוויה וההפסד, אי אפשר שישאר נצחי, אלא אם כן היה אפשרי שיעתק טבע האפשר אל ההכרחי.¹⁹

3.25 ועוד,¹⁹ שכבר יראה בחפוש יד' באישי הנמצאים, שכל הווה נפסד וכל נפסד הווה. ולזה חוייב אצלו בגרם. השמימי, שהוא אצלו בלתי נפסד, שהוא בלתי הווה.

4. ואולם מפאת החומר הם יעשו בזה שתי טענות:

4.1 האחת²⁰ סדורה כך: החומר הראשון²⁰ איננו הווה ולא נפסד, וזה, שאם היה הווה, היה לו נושא²⁰ יתהווה ממנו. ולפי שמציאותו בכח, יתחייב שיהיה הוא הנושא בעצמו. או שיהיה בפועל, וזה שלא יצוייר נושא אם לא היה בפועל.²¹ וכאשר התבאר שאיננו הווה, והצטרף אל זה הקדמה ידועה בה, והיא שהוא נמנע בחומר הראשון שימצא ריק מצורה, יחוייב אצלו שיהיה העולם קדום.

4.2 והשנית²¹ סדורה כך: אם לא היה החומר הראשון קדום, והיה העולם בכללו הווה במוחלט, יתחייב שיתהווה מלא-דבר. והוא שקר, כי התהוות גשם מלא-דבר — שקר, גם שיתחייב לזאת ההנחה שהיה שם ריקות. יי וכן התהוות גשם מחומר ריק מצורה הוא נמנע בעצמו, למה שהחומר אי אפשר שימצא ריק מצורה. ולזה חייבו, שיהיה הגשם בלתי הווה.

5. אולם מפאת הפועל י' הם יעשו בזה שלוש טענות:

5.1 האחת²² שהם יראו שהפועל בכח, כאשר שב פועל בפועל יחוייב שיהיה שם שינוי. וכל שכן אם היה בכח זמן בלתי בעל תכלית, כאשר יחוייב אם נניח העולם הווה. והוא נמנע שייחוס לו יתברך שינוי.

5.2 והשנית,²³ מצד הצירוף לפועל, שכבר התחדש לו צירוף עם הפועל המתחדש, והוא גם כן נמנע בחוקו יתברך.

הפרק השני

נזכור בו תשובות הרב המורה עליהם וטענותיו לקיים החידוש במוחלט

1. הנה תשובותיו על הטענות אשר השכו לקיים בהם דעת הקרמות:

אם תחילה, הטענות אשר סודרו מפאת הזמן, ומפאת התנועה, ומפאת הגרם השמימי, ומפאת החומר¹ —

הוא ישיב תשובה כוללת,² כי למה שיסוד הטענות ההם ההקש בין ההוויה החלקית³ להוויה הכוללת,⁴ והוא מבואר בעצמו שאין ההיקש ישר כמו שהמשיל, הוא מבואר שאין הטענות ההם נותנות האמת בזה הדרוש.

2. ואמנם בטענות אשר מפאת הפועל⁵

2.1 הנה בטענה הראשונה, הוא יאמר,⁶ שעם היות אשר יפעל בעת ולא יפעל בעת אחרת, אי אפשר מבלי שינוי ויציאה מן הכח אל הפועל בבעל חומר, איננו שינוי בחוק הנפרד,⁷ והביא ראיה על זה מהשכל הפועל, שיפעל בעת ולא יפעל באחרת. ואיך שיהיה איננו שינוי בחוק.

2.2 ובטענה השנית יאמר גם כן,⁸ שחידוש הצירוף⁹ איננו שינוי בחוק הנפרד.

2.2.1 והשאלה "מה הביאו לפעול בעת זולת עת"¹⁰, בלתי ראויה, כאשר לא יהיה לרצון תכלית אחר יפעל בעבורו. ולפי שאין לרצונו יתברך תכלית יוצא ממנו, הנה טבע הרצון כן חייב לפעול כשירצה.

2.3 ובשלישית,¹¹ היתירה ממה שיקל, וזה, שאם היה הנימוס נקנה מהנמצאות, היה מקום לספק. אבל אחר שהנימוס נקנה לנמצאות מאתו יתברך, איננו רחוק שיהיה הנימוס בו יתברך אמתי, קודם המצאם חוץ לנפש, גם כשהנחנהו מניע הגלגל, כי ההנעה תהיה רצונית לבד, לא זולת זה. זהו כלל תשובותיו על הטענות ההם.

3. ואולם לקיים החידוש, סידר בזה שתי טענות:

3.1 האחת¹² לקוחה מהחילוף¹³ הנמצא בגרמים השמימיים, עם היות חומרם אחד. וזה, שהחילוף הנמצא ביסודות ובמורכבים, עם היות חומרם בהם גם כן אחד, העילה בהם מבוארת למי שעיין בטבעיות: אם מפאת הערוב

והמיזגה במורכבים, ואם מפאת קרבתם וריחוקם מהמקיף בפרשטים. אבל החילוף הנמצא בגרמים השמימיים, אם בצד תנועתם, ואם במהירותם ואיחורם, ואם בקיבוץ טבעים מתחלפים בכוכבים שהם מאירים ואינם ספיריים¹⁴ ונחים, עם הגלגלים שהם ספיריים ואינם מאירים ומתנועעים, עם היותם מחומר אחד, אי אפשר שייחוס אלא אל רצון ממציאם ומחדשם. וכן שכן אם נאמין בתכונות בטלמיוס, ששם עניינים כנגד הטבע, כיציאת מרכז וגלגל הקפה¹⁵.

3.2 והשנית לקוחה מהקדמה אחת, מקובלת אל הפילוסוף, והוא ש"מהאחד הפשוט לא יתחייב אלא אחד פשוט"¹⁶, וכאשר נאצלו השכלים דרך עילה ועלול, חייב באחרון שבהם האחדות והפשיטות, ולא ישיגהו ריבוי בשום צד, אלא בבחינת חיוב המציאות ואפשרותו. ומוזה אצילות הגלגל ממנו, שהוא גשם מורכב מחומר וצורה, הוא מן הנמנע היותו על צד החיוב. לא נשאר אם כן שיהיה, אלא על צד הרצון וכוונת מכווין. והיות הדבר בכוונת מכווין ובלתי מחדש, מאמר סותר נפשו, מחוייב אם כן היות העולם בכללו וחלקיו מחדשיים מן האפס הגמור. והזמן גם כן מכלל הנבראים.

וזו היא דרך הקבלה האמיתית, אשר ראוי ומחוייב אצלו לדרוך בה. ירושה היא לנו מאבות העולם, אברהם ומשה ע"ה.¹⁷

זהו המובן מדברי הרב מתשובותיו וטענותיו. והוא מה שרצינו בזה הפרק.

- 1 לעיל א 1—4. 2 מו"ב ב, יז (רנח); מלחמות ו א ד 304. 3 לעיל א 5.
4 לעיל א 5.1; מו"ב ב יח (רס). 5 לעיל א 5.2; מו"ב ב יח (רסא—רסב).
6 לעיל א 5.21; להלן ג 8.9; 9.9; ד 2.2; ה 10; מו"ב ב, יח (רסב).
7 לעיל א 5.3. 8 מו"ב ב יט. 9 מו"ב ב, כב (רעו); להלן ד 3.2; ה 5.2.
10 מו"ב ב כד (רפא).

- א הוויה חלקית: יצירת דבר אחד. ב הוויה כוללת: בריאת העולם כולו.
ג נפרד: עצם רוחני.
ד שכל הפועל: הכח העליון, הנותן צורה לחומרים, ומוציא שכל האדם מהכח לפועל (כחורי א, א; מו"ב ב, לו).
ה צרוף: חיבור, יחס. ו חילוף: רב גוניות.
ז המקיף בפרשטים: הגלגל המקיף, התשיעי, היומי, שאין כוכבים בו. הפרשטים — היסודות. ח ספירי: שקוף.
ט גלגל יוצא מרכז — גלגל שמרכזו אינו בכדור הארץ, אלא במקום אחר בחלל. גלגל הקפה — גלגל הנמצא בתוך הגלגל הגדול. לדעת אריסטו שני אלה לא יתכנו. ועיי' מו"ב ב, כד.
י מאמר סותר נפשו: יש בו סתירה פנימית: לא יתכן שדבר הנו בגלל כוונת מכוון, ויחד עם זאת נצחייקדמון.

2.3 ולפי שהתבאר גם כן, שטבע הגרם השמימי אחד, ומצאנו בהם דברים בלתי מחויבים להם מצד טבעם, כאילו תאמר: היותם מתחלפים בכמות, ומצד התנועה, ובהארה, ובספיריות כמו שקדם בטענות הרב, הנה חוייב לו גם כן שיהיו מחודשים, כמו שהתבאר לסגולת ההוה השנית.¹⁰

2.4 ולפי שהתבאר גם כן, שכל מה שימצא בגרמים השמימיים, מהמרחקים והנטיות וחלוף ניצוצי הכוכבים, הוא בעבור וולתם, והוא להשלים הנמצאות השפלות, והיא הסגולה השלישית להוה, הנה חוייב לו גם כן שיהיו מחודשים.¹²

3. [אולי הגרם השמימי מפעולת-פועל, ולא מחודש]¹³

3.0 ולפי שכבר יחשב בדברים היותם פועלים בדבר בשיושפע מהם תמיד, כאילו תאמר שכבר יושפע מהצירור יא אשר לגרמים השמימיים בנמוס יב הנמצאות התנועות אשר להם, מהגשמים המאירים אורם.

3.1 ולזה למערער שיטעון,¹⁴ שעם היות התבאר בגרם השמימי היותו מפעולת פועל, לא יתבאר היותו מחודש. וזה, שכבר יושפע מציאותו ממנו תמיד, ויתאמת בזה היותו מפעולת פועל, ואם היה שאיננו מחודש.

3.2 הנה חתר להתיר זה הספק,¹⁵ בשאמר שלא יתכן שימצא דמיון זה, כי אם במקרים אשר אין להם קיום בעצמם, כמו התנועה והאור. אבל בדברים אשר להם קיום בעצמם, לא יתכן זה בשום צד.

3.21 וזה, שכאשר הנחנו "הדבר הקיים בעצמו שופע תמיד מזולתו", יתחייבו לו ביטולים רבים.¹⁶ מהם: (א) שיהיה הדבר הוה מלא-דבר ונפסד אל לא-דבר; (ב) ושיהיה הזמן מחובר מעתות; יג (ג) ושלא יהיו הגרמים השמימיים נמצאים בפועל; (ד) ושלא יהיה שם תנועה מדובקת.יז

1	מלחמות ו א ו 308.	2	מלחמות ו א ו 309.	3	מלחמות ו א ו 310.
4	להלן ד 4.1.	5	מלחמות ו א ו 1.	6	מלחמות ו א ו 312; לעיל ג 1.1.
7	מלחמות ו א ו 315—316.	8	מלחמות ו א ו ת.		
9	לעיל ב 3.1; מו"ב ב, יט.	10	לעיל ג 1.2.	11	מלחמות ו א ו ט 321.
12	לעיל ג 1.3.	13	הוספת המהדיר.	14	מלחמות ו א ו ז 312; לעיל ג 2.2.
15	להלן ד 4.1.	16	מלחמות ו א ו ז 312; להלן ד 12—4.11.		

יא ציור: השגה שכלית, הבנה.

יב נימוס: חוקי הטבע.

יג הזמן מחובר מעתות: הזמן מורכב מפרודות נפרדות, ואינו רצף אחד.

יד תנועה מדובקת: תנועה רצופה.

הפרק השלישי

נזכור בו מופתי הר"ל וטענותיו ותשובותיו לקיים החידוש על הדרך שזכר

1. ולפי שתשובותיו בנויות על דעתו בחידוש, ראינו לזכרן תחילה.

1.0 והוא היות העולם בכללו וחלקיו, והזמן מכללם, מחודש. ולא מן האפס הגמור, אלא מגשם קדום, גפשט מכל צורה, בלתי שומר תמונתו. והנה הביאהו לזה הדעת אם החדוש, למה שנמצא בעולם בכללו וחלקיו, כל סגולות ההוה במה שהוא הוה. וזה כי כשחקרנו כפגולות ההוה מצאנום שלוש:

1.1 האחת,¹ שההוה אפשר שיהיה בו סיבה תכליתית. כי הבלתי הוה, המאמר בו "שיהיה לתכלית מה", הוא מאמר סותר נפשו לפי מה שיחשב.

ולזה לא תנתן בדבר מהגאומטריה סבה תכליתית, לפי שאינו מפעולת פועל.

1.2 והשנית,² שההוה אפשר שימצאו בו דברים בלתי מחוייבים לו לעצמותו,

כי הבלתי הוה אי אפשר שימצאו בו דברים חוץ מטבעו. וזה, שאם לא היו לו הדברים בטבע, היה מחוייב שיהיה במקרה. והוא נמנע בדברים הבלתי הווים התמידיים, כי המקרה לא יתמיד.

1.3 והשלישית,³ כי ההוה, אפשר שיהיו בו בעצמותו דברים בעבור זולתו.

ואולם הבלתי-הוה, הנה לא יתכן בו סיבה תכליתית, כל שכן שלא יהיה בו תכלית בעבור זולתו.

2. וכאשר התאמת לו זה לקח בסדר מופתיו, ואמר:⁴

2.1 למה⁵ שהתפרסם מסדור עצם הגלגלים, היותם בתכלית השלמות להשלים אלו הנמצאות, עד שאם היה נפסד מעט הסדור ההוא, היו נפסדות אלו הנמצאות. כאלו תאמר מרחק הגרם השמימי מהארץ, ומרחק קצתם מקצתם, ושיעורי הכוכבים וסידורם ומקומותם בגלגליהם ומרחביהם, וחלוף ניצוציהם, והרבה מכיוצא באלו, שהסיבה התכליתית בהם מבוארת, חוייב אצלו היות הגרמים השמימיים מפעולת פועל.

2.2 וכאשר התאמת לו היותם מפעולת פועל, חוייב שיהיו מחודשים במוחלט,

כמו שהתבאר בסגולת ההוה הראשונה.⁶

ויהיו מספר המופתים בזה, כמספר הדברים שיתבאר בהם היותם לתכלית

מה.⁷

[הוא]²³ בעל תכלית, לפי שהוא משער ומגביל בעל הכמה, יוליד בתמונה הראשונה יט שהזמן בעל תכלית.
5.2 ואם ²⁴ שההקדמה הגדולה כ מבוארת בעצמה, הנה יעיד על אמתה, שכשנעבור במיני ה"כמה", נמצאם כולם בעלי תכלית, כאילו תאמר: הגשם והשטח והקו והמקום. ואם היה שהמספר יתווסף אל מה שיתווסף, וזה אל לא תכלית, הנה הבלתי תכלית בו בפועל ההוספה או בפועל החלוקה בשאר המינים. אבל התכלית בהם לעולם שמור. ולזה הוא מבואר בזמן, היותו בעל תכלית.

5.21 וכאשר התבאר לו זה, חייב בו שיהיה מחודש

וזה, שאי אפשר שיאמר שיהיה לפני זה הזמן בעל-תכלית, זמן אחר בעל-תכלית, וכן לבלתי תכלית. שכבר הונח שהוא אחד, ומדובק, ואין בו ריבוי בעצמות.²⁵

5.22 וכבר חתר הפילוסוף להקיש הבלתי-בעל-תכלית הנאמר בשיעור ובמספר, לזמן, ואמר, שכבר ייראה מהם שמציאות הבלתי-בעל-תכלית יהיה במה שבכוח. ולזה, אחר שהיה מציאות הזמן איננו בפועל, שיהיה בו מציאות בלתי-בעל-תכלית.²⁶

5.23 וטעה בשנים:

האחד, כי הבלתי-בעל-תכלית יאמר בהם בשיתוף, כי במספר ובשיעור

17	מלחמות ו א ז 313.	18	מלחמות ו א י 328-9.	19	מלחמות ו א י 330.
20	מלחמות ו א י 331.	21	כ"י וינה.	22	מלחמות ו א יא 332; להלן ד 4.21.
23	כ"י פריז.	24	מלחמות ו א יא 333-4.		להלן ד 4.22.
25	מלחמות ו א יא 335.	26	מלחמות ו א יא 335-6.		

טו לשון רלב"ג: "אם הונחו הווים ב"עתה" אחד, ונפסדים ב"עתה" הסמוך לו, וישובו להיות הווים ב"עתה" שלישי, לא יהיה מציאות הגרם השמימי מדובק, אבל יהיו זמן העדרו שווה לזמן מציאותו. וזה מבואר הביטול... ואם הנחנהו נפסד ב"עתה" אשר הוא בו הווה — הנה יתחייב שיהיה ב"עתה" אחד הווה ונפסד, וזה גם כן ביטול שיתקבצו ההפכים תמיד יחד".
טז אם קיום הגלגלים שופע מאת ה', הרי הם מתחדשים בכל "עתה" מחדש. וכיוון ש"עתה" הוא יחידת זמן מינימאלית, מי שקיים רק ב"עתה", קיים בכח ולא בפועל.

יז כמה מתדבק: דבר שאי אפשר להפרידו ליחידות נפרדות.

יח הנחה: השערה, הסכמה. יח' אישים: עצמים.

יט תמונה ראשונה: היקף מסוג: כל א הוא ב; כל ב הוא ג. מסקנה: כל א הוא ג. כ הקדמה גדולה: החלק הרחב, הכולל של ההיקף. הקדמה קטנה: הזמן הוא כמה. הקדמה גדולה: כל א כמה הוא בעל תכלית. מסקנה: הזמן הוא בעל תכלית.

3.22 וזה, שכאשר הנחנו "מציאות הגלגלים שופעת תמיד ממנו יתברך", הנה יחוייב שיפסדו הגלגלים תיכף השפעתם.¹⁷

3.23 וזה, שאם אמרנו "שיפעלם מהגלגלים הנמצאים קודם", הנה אין שם פועל, אחר שהם תמיד באופן אחד מהמציאות.

וגם כן יחוייב שיהיו ב"עתה" אחד הווים ונפסדים.¹⁷

3.24 וזה, שאם הנחנו שהם ה"הווים ב'עתה' אחד, ונפסדים ב'עתה' הסמוך לו", לא תהיה כאן תנועה מדובקת.

3.25 ויתחייב גם כן שיהיה "עתה" דבק ל"עתה", ויהיה הזמן מחובר מעתות. ולפי שמציאות הגלגלים לא יתמיד כי אם "עתה" אחד, יחוייב שלא יהיו נמצאים בפועל.¹⁸

ובכמו אלה הביטולים ואחרים רבים זולתם, יתחייבו לו כולם מהנחתנו "היות הגלגלים שופעים תמיד ממנו יתברך". ולזה מה שיחוייב, שנתחדשו בבחירה וברצון.

4. והנה אחר שנתאמת לו זה, חייב בזמן גם כן היותו מכלל הנבראים

ונתבאר לו מזה ביטול דעת קצת הקודמים, שיאמינו שהיה בכאן עולם אחר עולם, וזה אל לא תכלית.

ואופן הביאור בזה, רצוני לומר היות הזמן מחודש:

4.1 תחילה הניח ¹⁸ מה שהתבאר בספר השמע, שהזמן מ"הכמה המתדבק", וזה הוא בנושא בלתי מיוחד, כאילו תאמר התנועה שהוא ואם היה מיוחד לתנועה היומית, היה זה בהנחה, לא בטבע. וזה, שכבר ישוער, באיזו תנועה שתהיה, הקודם והמתאחר, והוא הזמן.

4.2 והתבאר שם ¹⁹ גם כן, שמציאותו בין הכוח והפועל, ושהזמן החולף יש לו דין מה שבפועל, והזמן העתיד דין מה שבכח, כי מה שבכח יאמר לעולם בבחינת העתיד.

4.3 והוא מבואר ²⁰ גם כן, שאין בו ריבוי בעצמות. וזה, שאם ²¹ היה בו ריבוי, היו נמצאים בו תכליות מוגבלים כענין באישים, ויהי נמנע בהם שיהיו אמצע. אבל התכליות הנמצאים בזמן, אפשר בהם שיהיו אמצע. ולזה מה שיחוייב בו שיהיה אחד בעצמות.

5. וכשהונח זה כן, התחיל לבאר שהזמן בהכרח בעל תכלית

ובאר זה מפנים:

5.1 מהם, ²² שכבר הונח ש"הזמן הוא מהכמה", ו"הכמה, במה שהוא כמה,

- 5.7 ומהם,³² שהזמן משער כי התנועה על נכחותה, והמשער יחוייב שיהיה מוגבל ובעל תכלית.
- 5.8 ומהם,³³ שאם היה הזמן החולף כח בלתי-בעל-תכלית, הנה לא יהיה בשנניח זמן, ואחריי זמן, וזה אל לא תכלית, כי לא יתחדש מזה בלתי-בעל-תכלית. אלא: בשנניח זמן, ולפניו זמן, וכן לבלתי תכלית. תהיה הווית הזמן, אם כן, מהצד הקודם. והוא מבואר הביטול, שכבר הונח שהכח אמנם יהיה מהצד המתאחר, כט לא מהצד הקודם.²
- 5.9 ומהם,³⁴ שלפי שהצד המתאחר מהזמן הוא בכוח גמור, הנה יותר ראוי בו שיהיה בלתי בעל תכלית. וכשיתבאר בו שהתכלית שמור לא לעולם, כל שכן שראוי זה בצד החולף.
- 5.10 ומהם,³⁵ שאם היה הזמן החולף בלתי-בעל-תכלית, היתה התנועה והמתנועה בו בלתי-בעל-תכלית. ולפי שהוא מבואר מענין הזמן, שהוא מספר תנועת הגרם השמימי בקודם ובמתאחר, כאשר צוייר ציור שלם; והתבאר מהגרם השמימי היותו מחודש — הנה בהכרח הזמן מחודש.
- וכמו שבאר זה בזמן, באר כן בתנועה ובדמות המופתים ההם.³⁶

6. ואחר כך באר כמה שנראה מהגלות הארץ, היותו מחודש,³⁷

למה שנמצא בו מסגולות ההווה אשר קדם זכרם.³⁸

- 6.1 וזה,³⁹ שכבר יראה שהגלות החלק ההוא, הוא לתכלית שיתהווה בו הנמצאות השפלות. והוא מבואר, שלא יתנהו טבע היסוד המימי והארצי, אבל טבעם יתן שיהי הארץ מוקף מהמים, ולא יתנהו גם כן טבע הגרמים השמימיים. וזה מבואר למי שיש לו מעט הרגל בלמודות ובמשפטי הכוכבים. ולזה הוא מבואר, שהגלות הארץ הוא מחודש. ויתחייב אם כן, שיהיו המינים מחודשים מזולת מינם בהתחלת הוויתם.

27	מלחמות ו א יא 337.	27' השמים א 7; פיוקה ג 8.
28	מלחמות ו א יא 341; להלן ד 4.23.	29 מלחמות ו א יא 342; להלן ד 4.24.
30	מלחמות ו א יא 343; להלן ד 4.25.	31 מלחמות ו א יא 343; להלן ד 4.26.
32	מלחמות ו א יא 344; להלן ד 4.27.	33 מלחמות ו א יא 344; להלן ד 4.38.
34	מלחמות ו א יא 345; להלן ד 4.29.	35 מלחמות ו א יא 345; להלן ד 4.210.
36	מלחמות ו א יב.	37 מלחמות ו א יג.
39	מלחמות ו א יג 350.	38 לעיל ג 2.

- כא בחולף: בזמן שעבר. כב כמו שדימה: הפילוסוף.
- כג היפוש: היקש מהפרט לכלל; אינדוקציה. כד כוכבים קיימים: כוכבי שבת.
- כה מתדמה החלקים: בעל חלקים דומים. כו מתי: יחס דבר לזמן מוגבל.
- כו משער: מודד. כח חולף: הזמן שעבר. כט מתאחר: הזמן העתיד.
- ל הסודם: הזמן שעבר. לא שמור: קיים.

ייאמר בלתי-בעל-תכלית בפועל ההוספה שהוא משיג ממישיגי ה"כמה".
ובזמן ייאמר ב"כמה" עצמו.

והשני, שבמספר ובשיעור ייאמר בהוספה שהוא כח גמור. ובזמן, ייאמר בחולף, כא שהונח דינו דין הפועל.

ולזה נאמר שהגשם והשיעור, מחוייב היותם בעלי-תכלית, לא מפני היותם נמצאים בפועל לבד, כמו שדימה, כב שאם כן, היה אפשר בזמן שהונח שאינו בפועל גמור, שימצא בו בלתי-בעל-תכלית, אבל מצד טבע הכמות. ולזה היה מחוייב בזמן, שיהיה בעל-תכלית ומחודש במוחלט.

5.24 ומהם,²⁷ שכבר יראה בחיפוש, כג שהגשם וכל משיגיו בכל המאמרות, שהם בעלי-תכלית בעצם. וכאשר היה הזמן דבק לתנועה, והתנועה למתנועה, והמתנועה גשם, יראה שיחוייב היות הזמן בעל תכלית בעצם, ואם היה לו העדר התכלית במקרה. והוא האריך בביאור. שהגשם וכל משיגיו בעלי תכלית בעצם, ואין לנו בו עסק עתה, שכבר יתבאר במעט עיון למי שעיין בטבעיות.²⁷

ונשוב למה שהיינו בו מסיידור מופתיו,

לכאר שאי אפשר שיהיה הזמן בלתי-בעל-תכלית

5.3 מהם,²⁸ שהוא מבואר, שבגרמים השמימיים חילוף תנועות במהירות ואיחור — כמו שתאמר שהגלגל היומי יותר ממהר מגלגל הכוכבים הקיימים בו — הוא מחוייב שאי אפשר בזמן החולף שיהיה בלתי-בעל-תכלית. כשנצטרף אל זה הקדמה אחת ידועה בעצמה, והוא ש"אין בלתי-בעל-תכלית גדול מבלתי-בעל-תכלית", וזה שכל אחד מהמהיר והמאחר סבב סיבובים בלתי-בעלי-תכלית, יתחייב א"כ שלא יהיה שם מהיר ומאחר, הפך מה שנראה בחוש.

5.4 ומהם,²⁹ שאם היה הזמן החולף בלתי-בעל-תכלית, היה מחוייב שיהיה הירח לוקה זמן אין תכלית לו. וכן השמש. ולהיות הבלתי-בעל-תכלית שווה לבלתי-בעל-תכלית, יחוייב שיהיו מאורות לוקים תמיד.

5.5 ומהם,³⁰ כי למה שהתבאר מענין הזמן היותו מתדמה החלקים, כה הוא ראוי שאי זה חלק שיהיה בזמן, שיהיה בו "מתי" כו על ענין אחד. ואם הונח זמן החולף בלתי-בעל-תכלית, יהיה שם זמן שלא יפול בו "מתי", להיותו בלתי-בעל-תכלית. וכבר הונח שהוא ראוי שיהיה בו "מתי" על ענין אחד.

5.6 ומהם,³¹ לפי שהזמן הוא מדויק, ומתהווה בהתהוות התנועה על נכחותה. והמתהווה, במה שהוא מתהווה, יחוייב שיתווסף תמיד כל מה שהתמידה ההווה. הנה הוא, אם כן, נוסף בהתהוות התנועה. וכאשר הנחנו הזמן החולף בלתי-בעל-תכלית, הנה אין רושם לתנועה בחוספת הזמן, כי אף כשחסרנו ממנה, לא יפחות הזמן ולא יוסף.

7.3 וכאשר התבאר המנעות היות ההווייה יש-מיש ויש-מאין, הנה יחוייב שיהיה יש-מיש בצד מה, ויש-מאין בצד מה. ואולם היותה יש-מיש היא שתהיה מגשם, והיותה יש-מאין היא שתהיה מגשם נעדר מכל צורה.⁴⁰

7.31 ובזה יותרו כל הספקות. כי הספק שישגי להנחת יש-מיש, הוא בעבור התנועה, וכשהנחנהו נעדר מכל צורה, לא תהיה לו תנועה. והספקות שישגו להנחת יש-מאין, הוא בעבור שלא הניחו לזאת ההווייה נושא, וכשהנחנו נושא, סרו כל הספקות.

7.32 ולזה החליט המאמר,⁵⁰ שחידוש העולם היה מגשם קדום נפשט מכל צורה, בלתי שומר תמונתו. רצונו לומר: שהיה נעדר הטבע, שימשך ממנו לגשם שמירת התמונה. וציוור החידוש היה, בששם קצתו שומר תמונתו, והוא הגרם השמיימי, וברא בו כוכבים וגלגלים; ומקצתו [נשאר בלתי שומר תמונתו, ואותו]⁵¹ שם בין הגלגלים מתחלפי המרכז, לה כדי שלא יהא שם ריקות. נמשך החכם הזה לדעתו בתכונת הגלגלים. ואולם, אפשר היה לה' יתברך, שיתן לחומר אחד בעינו צורות מתחלפות, אחר שההווייה רצונית.

8. וכשיתישב לו זה לקח כהיתר הספקות אשר הניעו כת מאמיני הקדמות⁵² כמו שקדם לנו בפרק הראשון מזה המאמר, אחר שהתיר קצת הספקות אשר העיר בהנחתו זאת, והם אלו:

40	מלחמות ו א טו 358.	41	מלחמות ו א טו 358.
42	מלחמות ו א יז; להלן ה 8.	43	מלחמות ו א יז 362.
45	מלחמות ו א יז 364; להלן ה 8.	46	מלחמות ו א יז 364-5.
47	מלחמות ו א יז 365; מו"ב ב יד (רנ).	48	מלחמות ו א יז 365.
49	מלחמות ו א יז 367.	50	מלחמות ו א יז 367-8.
52	מלחמות ו א יח.	51	ע"פ כ"י פריז.

לכ נמוס: חוקי הטבע והתברה.

לג ברלב"ג: "ובכלל, הנה הצורה תתן דומה למה שבעצמה".

לד ברלב"ג: "ובנהיות הענין כן, הנה יהיה שם ריקות קודם הוויית העולם".

לה פנוי: מקום ריק מכל דבר, ואקום.

לו ברלב"ג: "האפשרות הוא ממה שיצטרך אל נושא, הנה אם כן, יחוייב שיהיה שם נושא, אשר היה בו אפשרות לקבל ההווייה הרצונית אשר התבאר חיובה. ולזה יחוייב שתהיה זאת ההווייה יש מיש, וזה הפך מה שהונח".

לז מצטרפים: 2 שמות, שקיום האחד מותנה בקיום השני: ארוך-קצר: הארוך הוא ביחס לקצר, ולהפך (מלות הגיון יא).

לח כאשר יש שני גלגלים, אחד בתוך השני, ומרכזם מתחלף, לא יתכן שהאחד יסתובב כאשר השני נח. כדי להסביר כיצד אין גלגלים אלה תלויים זה בזה, הניחו שחומר השונה מחומר הגלגלים נמצא בין הגלגלים. וראה מו"ב ב כד.

6.2 וכשהתבאר לו זה, נעזר גם כן במה שנמצא משלמות ההכמות שהגיע בזמן קרוב.⁴⁰ ולפי שהאדם משתוקק להם בטבע, הוא רחוק שיאמין, שהמין האנושי קדום, וההכמות מחודשות. וכן הדין בתורה האלקית, שהיו הנימוסים לב חסרים מאוד, עד שרצה המקום לזכות את ישראל. והוא רחוק מאוד שיעבור זמן בלתי-בעל-תכלית עם נמוסים חסרים.

6.3 וכן יראה זה מענין חילוף הלשונות.⁴¹ להיות הדבר מבואר בהם היותם הסכמיים, כמו שהתבאר במקומו, והוא מחוייב שיהיו המסכימים קודמים להסכמתם בזמן. ואין ראוי שיאמן שיהיו זמן בלתי-בעל-תכלית בלא הסכמה, להיות האדם מדיני בטבע. וצריך אל קיבוץ וזלתו לצרכי מחיתו.

ודי בזה ראה על היות העולם מחודש.

7. ואולם שיהיה חידושו מגשם-קדום ריק מכל צורה,

הנה זה, באר אותו בזה הדרך:⁴² כבר ייחשב, כי טבע החלוקה יחייב שיהיה חידוש העולם: אם יש מיש, אם יש מאין.⁴³

7.1 והנה מיש,⁴³ כבר התבאר המנעו מכח דברינו. וזה, שיתחייב שיהיה לו צורה, מה שלא מצינו חומר ריק מצורה. ואם היה לו צורה,⁴⁴ הנה לו תנועה ומנוחה טבעיות. ויתחייב מזה זמן קדום, שהתבאר המנעו.

7.2 ואם יש מאין, גם כן המנעו מבואר מפנים:⁴⁵

7.21 ממהם, שהתהוות הגשם מלא-דבר הוא רחוק משיצוירי. כי אם היה שהצורה הפועלת שתחדש צורות מלא דבר, לפי שתתן הצורה לחומר המוכן לקבלה, ובכלל נג תתן דומה למה שבעצמה. אבל איך תתן הגשמות, ואין יחס ביניהם כלל?

7.22 ומהם, שהיה מחוייב שיהיה שם ריקות קודם היות העולם. וזה, שהרחקים אשר בהם נמצא העולם, לא ימלט מהיות בהם אפשרות שימצא בהם גשם, ואין לו ריקות וזלת זה.

7.23 ומהם,⁴⁶ שאחר שהיה הפנוי לה מוכן לקבל רצוי הסיבה הפועלת על יחס אחד, היה מחוייב שיושפע גשם בכל הפנוי. ויהיה אם כן גשם-בלתי-בעל-תכלית, וזה שאין שם דבר, לא מצד הפועל, ולא מצד הפנוי, שיהיה בעבורו קיבול הצורה במקום מיוחד.

7.24 ומהם,⁴⁷ שלא ימלט קודם שימצא העולם, מהיותו: מחוייב, או אפשר, או נמנע. ואם היה מחוייב, לא סר היותו; ואם היה נמנע, לא יתכן היותו. ולזה יחוייב שיהיה אפשר, אבל האפשרות יצטרך אל נושא.⁴⁸

7.25 ומהם,⁴⁹ כי לפי שהפועל והמתפעל מן המצטרפים,⁵⁰ והמצטרפים הם נמצאים יחד, הנה כאשר נמצא הפועל בכח, ימצא המתפעל בכח. והמתפעל בכח הוא גשם. יחוייב, אם כן, שיהיה שם גשם קודם היות העולם.

שם גשם כלל יקבל הבריאה, כן לא יהיה חסרון בחוקו, כשלא יברא העולם בשלא ימצא מהגשם המקבל הבריאה שעור הראוי.

9.3 ואם השלישי⁶⁴ לא יחוייב מהיות הגשם קדמון, שיהיה אלוה. שאין האלוהות מצד היותו קדמון, אבל מצד עוצם מדרגתו שיושפע ממנו הטוב והסדר במציאות. אבל הגשם הוא, הוא בתכלית החסרון והעדר הטוב בעצמותו. ולפי שכל מה שקנה מהטוב יותר, הוא יותר שלם, ולזה היה החי שלם מהצמח, והאדם מהחי, היה זה הגשם החסר-מכל-חסר רחוק מאוד מהאלהות.

9.4 ואם הרביעי⁶⁵ הנה היות הגשם אם נח ואם מתנועע יצדק בגשם טבעי⁶⁶, אבל בגשם הנעדר מכל טבע, לא יצדקו עליו תנועה ומנוחה טבעית, כמו שלא יצדקו על האבן ראות ועורון.

9.5 ואם החמישי⁶⁷ כבר יחשב בו שאיננו רחוק שימצא גשם בלא צורה מיוחדת, אבל אולי מחוייב שימצא. וזה, שאנחנו נמצא צורה עם חומר כצורות ההיולאניות, ומצאנו גם כן צורה בלא חומר בצורות הנבדלות; הנה ראוי אם כן שימצא חומר בלא צורה. ואולם היה בלתי אפשר באלו הנמצאות, להיותם מלובשים באיכויות הראשונות, מב אשר הם כצורות

53	מלחמות ו א יח 368 ⁹ ; להלן ג 9.1.	54	מלחמות ו א יח 370; להלן ג 9.2.
55	מלחמות ו א יח 370; להלן ג 9.3.	56	מלחמות ו א יח 370; להלן ג 9.4.
57	מלחמות ו א יח 370; להלן ג 9.5.	58	מלחמות ו א יח 370; להלן ג 9.6.
59	מלחמות ו א יח 370; מו"נ ב יט (רסו); להלן ג 9.7.		
60	מלחמות ו א יח 371; להלן ג 9.8.		
61	מלחמות ו א יח 371; לעיל א 5.21; ב 2.21; להלן ג 9.9; ד 2.2; ה 10.		
62	מלחמות ו א יח 372; לעיל ג 8.1.	63	מלחמות ו א יח 372; לעיל ג 8.2.
64	מלחמות ו א יח 273; לעיל ג 8.3.	65	מלחמות ו א יח 374; לעיל ג 8.4.
66	כ"י וינה.	67	מלחמות ו א יח 374; לעיל ג 8.5.

לט גודלם של הגלגלים קבוע ולא ניתן לשינוי. העצמים האחרים (= בעלי נפש) יש בהם הבדלים קטנים בין הפרטים השונים (= רוחב מה), אבל זה נובע מההבדלים האינדיבידואליים שבין הפרטים (= טבע אישי). מכאן השאלה: איך קרה שהחומר הקדמון, שגודלו קבוע, היה גודלו בדיוק כגודל הגלגלים.

מ ברלב"ג: "יתחייב מזה שלא יהיה הוית העולם אפשרית, אלא מצד שקרה שיהיה נמצא מזה הגשם השעור שישלם בו העולם, ותהיה, אם כן, התחלת הוית העולם נשלם מקרי ההודמן, וזה מבואר הביטול".

מא ברלב"ג: "מקומות המעלה והמטה ידמה שכבר היו נמצאות, רוצה לומר: החוקים אשר בהם נמצא המעלה והמטה, אחר הוית העולם. וכאשר היה שם מעלה ומטה, הנה שם גרם שמיימי, ויתחייב מזה שהיה היסודות נמצאים בטבע במעלה ומטה [קודם בריאת העולם]".

מב איכויות ראשונות: האיכויות הנמצאות בארבע היסודות: חום, קור, לחות ויובש.

8.1 ראשונה⁶⁸ שכבר יחוייב בזה הגשם, אם שלא יותיר ממנו דבר כשנברא העולם, ואם שיותיר ממנו. ואם היה שיותיר, יראה שהמותר הוא לבטלה. ואם היה שלא יותיר, איך קרה שהסכים גודלו לגודל העולם, שכבר יראה שהגודל הנמצא לבעלי נפש הוא מוגבל. ואם היה שיהיה לו רוחב מה, הוא מפני הטבע האישי⁶⁹.

ועוד: שלא ימלט מהיותו כדורי התמונה קודם ההויה, או שהיה בתמונה אחרת. ואם היה כדורי, הוא מן התימה, איך הסכים כדוריותו לכדוריות העולם? ואם לא היה כדורי, היה מחוייב שיהיה שם ריקות, כשהנחנו שהשם יתברך קבוצ, ושמהו בתמונה כדורית.

8.2 שנית⁶⁴ שהוית העולם יחוייב שתהיה מקרית, למה שקרה שיהיה נמצא מזה הגשם השעור שישלם בו העולם. שאם לא כן, היה השם יתברך באופן שלא יושפע ממנו דבר⁷⁰.

8.3 שלישית⁶⁵ שהיות שם דבר קדמון זולתי השם יתברך, הוא מוגנה מאוד, כי יראה שהם שתי רשויות, חלילה.

8.4 רביעית⁶⁶ שכבר יחשב שהיה זה הגשם, אם מתנועע ואם נח. ואיך שיהיה, יחוייב שיהיה לו טבע וצורה, הפך מה שהונח.

8.5 חמישית⁶⁷ שהחומר לא ימצא ריק מצורה. כל שכן שיהיה ריק מצורה זמן-אינו-ל-תכלית.

8.6 שישית⁶⁸ שהדבר נמצא, ימצא חסר לפי טבעו מעט מן הזמן, וזמן המצאו בתואר שלם, הוא זמן ארוך מאוד. ולפי הנחתנו, יהיה הגשם באופן חסר זמן ארוך לאין תכלית יותר מזמן המצאו שלם.

8.7 שביעית⁶⁹ שאנחנו נמצא בכל הויה, שאינה מאיזה דבר הזדמן. ולזה איך יצויר שיתהוו מחומר אחד כל הטבעים הנמצאים בעולם? ומי הכריח החומר לקבל כל הצורות?

8.8 שמינית⁷⁰ שכבר ייתחייב שמקומות ה"מעלה" וה"מטה" נמצאים. ואם כן, יתחייב שיהיו היסודות נמצאים והגרם השמימי⁷¹.

8.9 תשיעית⁶¹ מה זה אשר הביא הפועל לפעול בעת ההיא, האם נתחדשה לו ידיעה לא הייתה לו, או היה לו מונע והוסר? הנה זה כולו מבואר הביטול.

9. אלו הן הספקות אשר העיר בהנחתן זאת, והתרם בדרך שאבאר:

9.1 אם תחילה⁶² למה שהגשם הוא איננו מפעולת פועל, אם היה שיותיר ממנו אחר הוית העולם, לא יקרה ממנו ביטול אחר, אחר שאי אפשר בו שיהיה לתכלית ידוע. ובזה הותר הספק הראשון.

9.2 ואם השני⁶³ לא יתחייב זה, שאין חסרון למטיב כשלא ימצא מקבל ההטבה. וכמו שלא היה חסרון בחוק השם, כשלא יברא העולם כשלא יהיה

שה"עתה" יש לו שני צדדים: האחד הוא חלוקת הקודם והמתאחר; והשני, הגבלת ה"חלק" מהזמן הרמוז אליו. ואמנם היות ה"עתה" כפח, לא יחייב היותו חולק הקודם והמתאחר, כי טבע הזמן כן חייב, שאי אפשר שימצא ה"עתה" בפועל עם מה שהוא לו התחלה. שכבר קדם, שהזמן עצמו אי אפשר בו שימצא יחד.

10.13 ואולם השלישי⁷⁶ הנה היתרו ממה שיקל. שקדימת הכח אל הפועל תצדק בהווייה החלקית, מפני שהיה לכח נושא, והיה הזמן נמצא. אבל בהווייה הכללית לא, לפי שהזמן מתחדש בחידושה.

ועוד, שהכח כשהוא במה שממנו [התנועה],⁷⁷ לא יחוייב במציאותו זמן, כי אין שם עדיין תנועה.⁷⁸

10.2 ואולם בספקות אשר מצד התנועה

10.21 אם תחילה, הנה קדימת תנועת ההעתק לתנועה החלקית, לא תחייב קדימתה להווייה הכוללת. אבל תנועת ההווייה היא הקודמת.⁷⁸

10.22 ואם השני⁷⁹ כשהנחנו תנועת ההווייה היא הראשונה, לא יחוייב שיקדם לה תנועה וזה —

אם מצד הפועל, שיפעל עת אחר שלא יפעל. הנה, ואם נודה שהיא יציאה מן הכוח אל הפועל, לא יחוייב שיהיה שם שינוי. וזה, שהיציאה מן הכח אל הפועל, אשר תפעל להתפעל, היא השינוי, לא היציאה מן הכח

68	מלחמות ו א יח 374;	לעיל ג 8.6.	69	מלחמות ו א יח 375;	לעיל ג 8.7.	
70	מלחמות ו א יח 376;	לעיל 8.8.				
71	מלחמות ו א יח 377;	לעיל א 5.21; ב 2.21; ג 8.9;	להלן ד 2.2;	ה 10.		
72	נוסח הדפוס.	73	מלחמות ו א כ 382;	לעיל פרק א.	74	לעיל א 1.
75	מלחמות ו א כא 385	ואילך;	לעיל א 1.2.	וראה גם עקרים ב יח.		
76	מלחמות ו א כב 390;	לעיל א 1.3.	77	ע"פ רלב"ג.		
78	לעיל א 2.1;	מלחמות ו א כב 390.	79	לעיל א 2.2;	מלחמות ו א כד 394.	

מג אדם המצייר בדמיונו מנגינה, משתמש במיתרי הקול בלי להתבונן בהם. מד ברלב"ג: "כמו שזכר הפילוסוף בספר השמע, וזה, כי אין בין השינוי ומה שממנו השינוי אמצעי... ולזה יהיה השינוי בזולת זמן".

מה ברלב"ג: "הכח הוא שני מינים, אם הכח הגמור, והוא בהיות המשתנה במה שממנו התנועה; אם הכח הבלתי גמור, והוא בהיות המשתנה במה שבין מה שממנו התנועה, ומה שאליו התנועה. והנה הכח שהוא במה שבין מה שממנו התנועה ומה שאליו התנועה, מפני שהוא נמצא עם מציאות התנועה, הוא מבורר שכבר יחוייב מציאותה מציאות זמן, כי הזמן הוא נמצא בהמצא התנועה איזו תנועה שהיתה. אבל הכח שהוא במה שממנו התנועה, לא יחוייב מציאותו מציאות זמן, כי אין שם תנועה".
מו ברלב"ג: "אשר במתפעל להתפעל".

ליסודות, והיה בלתי אפשר שיופשו במוחלט. ואולם מה שנאמר שיחוייב שיעמוד בזולת הצורה זמן אין תכלית לו, הוא שקר, למה שכבר קדם שלא היה זמן קודם בריאת העולם.

9.6 ואם השישי⁶⁹ כבר יתאמת, שזמן השלמות ראוי שיהיה יותר גדול למי שיש לו טבע, כי הוא ינהיגהו ויישירהו אל השלמות. אבל הגשם הזה, כבר הונח שאין לו טבע, וג"כ התבאר שלא עמד זמן בחסרונו קודם בריאת העולם. 9.7 ואם השביעי⁶⁹ הנה ההווייה החלקית אין ראוי שתוקש אל הכללית, וכל שכן זו שהיתה רצונית. וזה, שההווייה הזאת מיוחסת אל רצון השם יתברך. ונתן טבע לדבר לקבל רצונו. וכבר נעמוד על עוצם הישמע החומר לפועל הצורה הנבדלת, ממה שימצא מהפלא בבריאת בעלי חיים מהנעת החומר, עד שיוברר ממנו מה שיאות להעשות ממנו אבר אבר. וכן בתנועות הרצוניות, שהאדם בצירו הנעימות⁷⁰ יניע כלי הקול בהנעות נפלאות, מזולת שיתבונן בהם.

9.8 ואם השמיני⁷⁰ הנה ה"מעלה" וה"מטה", אינה מצד הרחקים, אלא מצד הדברים הקלים והכבדים הנמצאים שם. וכבר הונח הגשם ההוא בזולת צורה, לא כבד ולא קל.

9.9 ואם התשיעי⁷¹ הנה למה שהיתה הבריאה לתכלית ההטבה וחגיגה, כבר חייבה⁷² ההתחלה החומרית שיהיה להטבה ההיא התחלה זמנית. ולזה לא יתכן השאלה "למה לא היווה אותו קודם לכן", לפי שאיך שהיה תפול השאלה "למה לא היה קודם".
הנה זה שעור מה שהתיר באלו הספקות.

10. ואולם בספקות אשר הניעו כת מאמיני הקדמות, הנה הוא התיר הספקות בדרך זה:⁷³

10.1 אמנם בספקות אשר מצד הזמן:⁷⁴

10.11 אם תחילה, לא יתחייב מאמרנו שהזמן היה, אחר שהיה נעדר, שיהיה זמן קודם לו. שאנחנו, ואם נשתמש במילות מורות על הזמן, לא נכווין בו זמן אלא שנתחדש, ולא היה קודם. ואולם הגזירה שהסכימו עליה, שכל הווה — הווה בזמן, הנה אם היה הזמן הווה, אי אפשר לו שיהיה הווה בזמן. וזה, שכבר נמצא במתחדש, שיתחדש בזולת זמן, כחומר השנוי, שיתחדש במשתנה הרמוז אליו, שהוא בזולת זמן. ולפי שהזמן מקרה דבק לכל שינוי, ומתחדש בהתחדשו, הוא מחוייב שאם היה הווה, שאינו הווה בזמן.

10.12 ואולם השני, שהוא מצד ה"עתה"⁷⁵ הנה, ה"עתה" אשר יהיה התחלת הוויית הזמן, לא יחלוק הקודם והמתאחר. וזה, אם לא יכילהו הדמיון, כבר יהיה צודק, שאין כל מה שלא יכילהו הדמיון כווב. וזה, שאנחנו נאמר

10.325 ואם כבר ייראה בו באישי הנמצאים שההווה נפסד, לא יצדק זה בהווה הכוללת, וביחוד בגרמים השמימיים שאין להם סיבות ההפסד, לא מפאת הפועל, ולא מפאת המתפעל.⁸⁰

10.4 ואולם בספקות אשר מפאת החומר⁹⁰

10.41 אם תחילה,⁹¹ מה שהוא נמנע בחומר הראשון, הוא שיהיה ריק מצורה אחר שקבל הטבע ונתלבש מצורות. אבל קודם זה, אינו נמנע בגשם שהוא היותו ריק מצורה, כמו שהונח.

10.42 ואולם השני,⁹² הנה לא יתחייב היותו מלא-גשם במוחלט, אבל כמו שהונח: מגשם משולל צורה.

10.5 ואולם בספקות אשר מפאת הפועל⁹³

10.51-2 הנה, למה שהחכמה האלהית כן גזרה בהטבה הזאת, והיה ההתחלה החומרית כן, חייבה להתחדש בזמן, הנה אין שינוי בחוקו בזה, כי הוא תמיד נמצא עם רצון ההטבה. אלא שמהכרח המקבל היה שתתחדש.⁹⁴

10.53 ואם היה שנודה שהיה זמן בלתי-בעל-תכלית בזולת נימוס הנמצאות, הנה היה תפיסה עלינו אם קנה הנימוס מהם. אבל להיותו יתברך מקנה להם הנימוס, אין היוק בזה.⁹⁵

ואולם מה שחיוק הפילוסוף⁹⁶ מהיות הקודמים מיחסים השמים למשכן הרוחניים, הנה לנצחיותם והיותם מורים על כח ממציאם.

וכל שכן שראוי ומחוייב לנו לחזק האמת מפשוטי התורה המורים על הדעת הזו, כפי מה שיראה החכם הזה, אשר האריך בדבריו אלה מאוד. ואנחנו בחרנו בקיצור ההכרח בזה הפרק.

80	כ"י וינה: שתיים במאמר. כ"י פריז: אחת בנושא, לא שתיים. וראה פיזיקה ג 2.
81	מלחמות ו א כד 397. לעיל א 3.
83	לעיל א 3.1; מלחמות ו א כו 402. לעיל א 84; מלחמות ו א כו 405.
85	לעיל א 3.21; מלחמות ו א כו 407. לעיל א 3.22; מלחמות ו א כו 406.
87	לעיל א 3.23; מלחמות ו א כו 410. לעיל א 3.24; מלחמות ו א כו 411—412.
89	לעיל א 3.25. לעיל א 4. לעיל א 4.1; מלחמות ו א כו 416.
92	לעיל א 4.2. לעיל א 5; מלחמות ו א ד 303—4. לעיל א 5.1.
95	לעיל א 5.3. לעיל א 5.31; מלחמות ו א כו 415.

מו ברלב"ג: "אשר בפועל לעשות פעולותיו".

מח פירוש: ההתהוות אינה מחייבת תנועה קודמת. שינוי הוא יציאה מכח לפועל, אבל יציאה מכח לפועל אינה תמיד שינוי. השינוי הוא אצל המשתנה, לא אצל המניע.

מט אין לומר שאפשרות השינוי קדמה לשינוי. נ דריכה: הכנה. נא ואם: ולמרות.

אל הפועל אשר בפועל לפעול. מ שאם לא, היו שתי תנועות יחד, ההתנועות וההנעה. וכבר התבאר בספר השמע, שאין אלא תנועה אחת בנושא, שתיים בצד.⁸⁰ וזה, שכאשר תיחוס אל המניע, תקרא "הנעה"; וכאשר תיחוס אל המתנועע, תקרא "התנועות". מ

ואמנם מצד המ ת פ ע ל,⁸¹ הנה אם היה שהאפשרות אשר בטבע, יחוייב שיקדם שינוי לחידוש-אפשרות-השינוי, הנה לא יחוייב לאפשרות אשר מצד הרצון המופשט שיקדם לו שינוי. אבל אפשרות השינוי הוא על יחס אחד בכל הזמן, ולזה לא יצדק עליו חיוב קדימת שינוי. מ

10.3 ואולם בספקות אשר מפאת הגרם השמימי⁸²

10.31 אם תחילה,⁸³ אם היות בהווה חלקית מתהפך מהפך אל הפך, לא יחוייב זה בהווה הכוללת, וכל שכן בהווה המיוחסת אל הרצון.

10.32 ואולם השני,⁸⁴ הנה כאשר היה לדבר האחד כח על דברים מתנגדים, יצדק שיהיו הכחות מוגבלים בכח הקרוב אשר דורך בו אל הדבר ההוא. ואנחנו, אם חייבנו שיהיה זמן דריכתו אל ההווה בלתי-בעל-תכלית, היה מקום לספק. אבל מה שהונח שנתהווה ברצון, מזולת שהיה דורך בו קודם שנתהווה, ולא ימנע גם כן — אחר שאין לו סיבות ההפסד — שישאר נצחי. ואמנם, היותו נעדר זמן בלתי-בעל-תכלית ברצון, לא ינגד אפשרות מציאותו, אחר שמציאותו ברצון.

10.321 וכן מה שחיוק טענתו,⁸⁵ כי אם הנחנו המציאות וההעדר אפשריים, והונח אחד מהם נמצא תמיד, נקרא מזה בטל, הנה הבטול הוא אם נניחהו נמצא בחיוב, אבל אם נניחהו באפשרות, לא יקרא בטל.

10.322 ומה שחיוק טענתו,⁸⁶ שיחוייב היותו נמצא ונעדר יחד, שאם לא כן, יהיה זמן בלתי-בעל-תכלית, חלק לזמן בלתי-בעל-תכלית. הנה, אם הודינו שהיה העולם נעדר זמן בלתי-בעל-תכלית, לא יתחייב זה. אלא כמו שיתחייב לפילוסוף האומר בקדמות, אם נניח "עתה", יחלוק הקודם והמתאחר, שכל אחד בלתי-בעל-תכלית, והוא חלק למקובץ שהוא בלתי-בעל-תכלית. אלא שזה אפשר בו מהצד אשר הוא בו בעל תכלית.

10.323 וכן⁸⁷ מה שחיוק עוד טענתו, שכבר ייחשב שהאמצעי בין הנמצא תמיד, ובין הנעדר תמיד, הוא הווה-נפסד, הנה הוא בלתי צודק. שהאמצעי האמיתי הוא הנמצא בעת מן העתים, נעדר בקצתם.

10.324 וכן מה שחיוק עוד טענתו מפני טבע הדבר,⁸⁸ שאם היה הנה טבע מקבל ההווה וההפסד, אי אפשר שישאר נצחי, הנה למה שהונח שאין לדבר טבע, אלא מה שהקנהו השם בהווה הכללית, הנה לא יחוייב בו שיפסד, ואם⁸⁹ היה הווה.

רצה שאין לרצונו המיוחד לפעול בעת הזאת תכלית יוצא מרצונו, הנה כבר יחס לו יתברך, פועל בלא תכלית. כי אם היה שהפועל בכלל יש לו תכלית, והוא ההטבה והחנינה; הנה היותו פועל בעת ידוע, הוא פועל מה אין לו תכלית, וזה מגונה מאד בחוק כל בעל שכל, כל שכן בחוק השם יתברך. תשאר אם כן עדיין השאלה "מה הביאו לפעול בעת זולת עת"? ויא אפשר שיושב בזה שהתכלית בפועל בעת ההוא נעלם לנו, והוא יתברך היודע למה גזרה חכמתו לפעול בעת זולת עת. וזה, כי כבר יראה, שאי אפשר שיהיה שם תכלית אחר אלא הרצון לבד. וזה שלא ימלט העניין, אם היה שם תכלית אחר, אם שיהיה מצד הפועל, או מצד המתפעל, או מצד דבר מחוץ לפועל ולמתפעל. כאילו תאמר: כלים לפעול. ובטל שיהיה מצד הפועל, למה שיחסו אל כל העתים יחס אחד. ואי אפשר גם כן שיהיה מצד המתפעל, שאין שם כי אם העדר מוחלט, ויחסו גם כן אל כל העתים יחס אחד. וכל שכן שאי אפשר מצד דבר מחוץ, שאין שם דבר מחוץ. ועוד, שהפועל אינו פועל בכלים. ולזה מה שיחוייב, שלא יהיה תכלית אחר בייחוד העת, אלא הרצון לבד. ובזה אפשר שיאמר ש"אחר שגזרה חכמתו להמציאו אחר האפס המוחלט, הנה אין ראוי שיבוקש תכלית לעת מיוחד, וזה שההקש בכלום אחד".

זהו מה שיראה שצריך להתעורר עליו בתשובת הרב.

3. ואולם בטענותיו לקיים החידוש במוחלט⁷

תחילה אומר, שאם הודינו בהם שיתנו האמת בזה הדרוש, הנה לא יחייבו היות החידוש מן האפס הגמור. אבל אולי היה שם חומר קדום, כדעת אפלטון, וכמו שיורו קצת מאמרים לרז"ל הביאם הרב בספרו⁸. וזה, שהטענות כשיעויין בהם, לא יחייבו אלא כוונת מכווין ורצון רוצה. אבל אומר, שלמערער שיאמר, שלא יחייבו חידוש אחר העדר על כל פנים.

3.1 וזה, שהטענה הראשונה⁹ הלקוחה מהחילוף¹⁰ הנמצא בגרמים השמימיים,

1	לעיל א 4—1; ב 1; ג 10; מו"נ ב יו (רנח).	2	לעיל א 5.
3	לעיל ב 2; מו"נ ב יח (רס).	4	הוספת המהדיר.
5	מו"נ ב יח (רסב).	6	לעיל א 5.21; ב 2.21; ג 8.9; להלן ה 10.
7	לעיל ב 3; מו"נ ב מ (רע).	8	מו"נ ב ל (שו).

א הן: הטענות.

ב גירסת הדפוסים: במה שהוא.

ג חלוף: סתירה.

ד חילוף: רבגוניות.

הפרק הרביעי

נבאר בו הצודק מהבלתי צודק כפי מה שאפשר לנו

וזה אמנם בשנדקדק על דבריהם, הן בתשובותיהם על טענות הכת. הן במה שהשרישו ברעותם אלו.

1. ותחילה אומר בתשובות הרב המורה¹,

הכוללות בטענות אשר מפאת הזמן והתנועה והגרם השמימי והחומר הראשון, היותן צודקות ונגלות האמת, מספיקות לבטל הטענות ההם, מלבד אשר הן א בעצמן חלשות מאוד.

2. ואולם לתשובות הרב בטענה הראשונה מהטענות, אשר מפאת הפועל²,

צריך להתבונן בה מאוד:

2.1 וזה, שהגזירה אשר החליט ואמר³ שהיציאה מן הכח אל הפועל אינו שינוי בחוק הנפרד, לטוען בה טענות, ולמערער ערעורים:

וזה, שלא יצוייר צאת דבר מן הכח אל הפועל בלא סיבה מיוחדת, אם בעצמו, ואם חוץ מעצמו. ושקר שיהיה חוץ מעצמו, אחר שאין שם דבר נמצא. יהיה אם כן חידוש הסיבה בעצמו, וחידוש הסיבה הוא השינוי.

ועוד, שהנפרד, אשר הוא בפועל תמיד, במה הוא נפרד ואין בו דבר מהכח, המאמר בו "שיצא מן הכח אל הפועל", הוא מאמר סותר נפשו. ואולם השכל הפועל, אשר יפעל בעת ולא יפעל באחרת, הוא לחסרון המקבל, אבל הוא בפועל תמיד, אין בו דבר מהכח. אבל כשלא יהיה, לחסרון המקבל בדרושנו זה, כשלא יפעל, אין הימלט בו מהכח. וכבר הונח בפועל תמיד, להיותו נפרד, זה חלוף⁴ לא יתכן.

2.2 [מה הביאו לפעול בעת זולת עת]⁴

וגם אשר השיב בטענה השנית⁵ שהשאלה "מה הביאו לפעול בעת זולת עת", בלתי ראויה. ונתן הסבה בזה, למה שאין לרצונו יתברך תכלית יוצא ממנו, ולזה טבע הרצון כן יחייב לפעול כשירצה.

הנה, אם רצה שאין לרצונו בכלל תכלית יוצא ממנו, הנה צדק בזה, להיות רצונו עצמו; וכמו שאין לעצמו תכלית יוצא ממנו, להיותו מחוייב המציאות, כך אין לרצונו תכלית יוצא ממנו. ותשאר עדיין השאלה כמו שיבוא: אם

יתבאר כן. וזה, שהנאצל מבעל שכל, עם היותו קדום, אחר שהוא מסובב מבעל שכל, והוא סיבתו, ראוי ומחוייב שיהיה לו תכלית. ואיננו רחוק בו גם כן, שימצאו בו דברים בלתי מחוייבים לעצמותו, בעבור זולתו. כי ההתחלה השכלית יחייב זה לשלמותו, כי ההטבה והחגיגה שלמות למטיב החונן.

ולזה, הנאצל מהתחלה שכלית — ואם היה בלתי הווה — המאמר בו "שהיה לתכלית מה", איננו מאמר סותר נפשו כמו שהניח, כי באמרנו "היה לתכלית מה", לא נכוון בו "נתחדש לתכלית מה", אבל נכוון בו "נאצל מהשכל לתכלית מה", ואם היה שלא נתחדש. וכן שכן אם נאמר שנאצל לא בחיוב, אבל ברצון קדום, שיצדק בו המאמר ש"היה לתכלית מה", מבלתי שיחייב הויה מחודשת.

4.11 ולזה הוא מבוואר בכל המופתים ההם מהמין הראשון, שהם נערכים על הדרוש, להיות מה שהניח מסגולות הווה, הוא בעצמו הדרוש. והתמה אם נעלם זה מעיני החכם הזה, עם חוזק הראותו. אלא שיראה שכבר לחצהו כיוצא בזה, בשהוא חתר לקיים המנעות היות הדבר הקיים בעצמו שופע תמיד מזולתו. שאם היה כן, יתחייבו לו ביטולם רבים: והראשון מהם, שיהיה הדבר הווה מלא-דבר ונפסד אל לא דבר; (ב) ושיהיה הזמן מחובר מעתות; (ג) ושלא יהיו הגרמים השמימיים נמצאים בפועל; (ד) ושלא יהיה שם תנועה מדובקת.

4.12 והנה הביטול הראשון שהניח "שהיה הדבר הווה מלא-דבר ונפסד אל לא-דבר"¹⁰ אם היה שנודה בו, לא יקרא ממנו בטל, שלא ימנע בפועל בצירור וברצון לבד, בזולת כלים, שיהווה דבר מלא-דבר, ויפסידנו אל לא-דבר כשירצה. אבל יתחייב זה בו, כמו שיבוא בגורת הצור.

אבל אומר, שלא יתחייב שיפסד כלל: לא אל-דבר, וכל שכן אל לא-דבר. וזה שהצירור והרצון-הממציא-והמהווה, להתמדתו בעצמו, כל שכן שיחמיד ההויה. והענין בזה כענין בנותן הצורות, שישפיע בצירורו ובהורחת אורו

9 לעיל א 3.1; מו"נ ב יט. 10 לעיל ב 3.2; מו"נ ב כב; להלן ה 5.2.
11 לעיל פרק ג. 12 לעיל ג 1; מלחמות ו א ז.
13 ג 3.21.

ה גדר: סוג; אין מניעה שדברים מסוג אחד יהיה בהם רבגוניות.
ו יעבור: אפשרי.

ז נערך על הדרוש: מופת (=הוכחה) מטעה, בו מניחים מראש את נכונות הדבר הטעון הוכחה.

ח כטל: דבר מופרך, אבסורד.
ט ציור: השגה שכלית.

עם היות חומרם אחד, הנה יראה שלא תחייב חידוש על כל פנים, למה שלא ימנע בדברים המסכימים בגדרה, שיתחלפו במקרים. וזה אמנם לתכלית ידוע. והנה הסיבה התכליתית, כבר יודה בה בעל דינו בדברים הטבעיים, אבל יראה שכל אשר יהיה יותר גדול בחשיבות, יהיה תכליתו יותר חשוב. ולזה הטענה היא תחייב מציאות התכלית בגרמים השמימיים, אבל לא ימנע בהם המצאם על צד החיוב ממנו יתברך, עם התכלית ההוא בעינו. ואם אי אפשר מבלתי שיחייב רצון רוצה, הנה מה המונע שלא היה הרצון ההוא קדום גם כן? מי יתן ואדע!

3.2 ואמנם הטענה השנית¹¹ גם כן, הלקוחה מההקדמה האומרת ש"מהאחד הפשוט לא יתחייב אלא אחד פשוט", למערער שיאמר שלא תחייב חידוש. וזה, שההקדמה היא, אם היה שתחייב רצון-רוצה, גם היא עצמה תחייב שיהיה הרצון באחד פשוט. שהרצון במורכב, יראה שיהיה הרצון מורכב, למה שהרצון מתפשט בכל חלקי המורכב. ולזה מה שיחייב, כי עם היותו מורכב, למה שיתחייב ממנו אחדות בשלמות ההטבה והחגיגה מאתו יתברך, הנה יעבור. אבל ראוי ומחוייב שיתחייב ממנו יתברך, עם היותו בתכלית הפשיטות. וכאשר היה זה כן, הנה לא אשר מה המונע שלא ימשך על צד החיוב, האחדות הזו בשלמות ההטבה? ואם אי אפשר מבלתי שיחייב רצון רוצה, מה המונע שלא יהיה רצון קדום?

ולא יתחייב, אם כן, מהטענה הזאת החידוש הזה. וכל שכן חידוש הזמן שלא יתחייב ממנו, שכבר יתבאר בקלות, ממה שקדם לנו במאמר הראשון, שהזמן איננו מפעולות פועל, עם שנודה היות העולם מחודש מן האפס הגמור, כמו שבאה בו הקבלה, וכמו שיתבאר עוד במה שיבוא בגורת הצור.

4. ונשוב למה שייעדנו מהדקדוק בדברי הר"ל בדעתו ובמופתיו ובתשובותיו.¹¹ ונאמר תחילה, שאין בכל מופתיו, ולא אחד בהם, שיתן האמת בדרוש הזה כפי מה שהניח. אבל אולי, ומבלי אולי, יתבאר בקלות היות שמה שהניחו בדעתו בחידוש — בדיה כוזבת.

ואולם איך יתבאר שאין בכל מופתיו מה שיחייב החידוש על הדרך שהניחו, הנה ממה שאומר, אמנם כל המופתים שסידר עם הזמן ריבויים, שני מינים: המין הראשון בנוי על סגולת ההווה; המין השני על הבלתי-בעל-תכלית.

4.1 והוא מבוואר במין הראשון,¹²

שאם יחלוק הבעל דין, ויאמר שהסגולות אשר ייחדם להווה, ייחדו לנאצל מבעל שכל, יפלו כל מופתיו המין ההוא. והנה עם מה שקדם לנו מהדברים

4.22 גם המופת השני¹⁷ הבנוי על היקש המשלים, י"ח למה שהגשם וכל משיגיו בעלי-תכלית, אין צריך להשיב עליו, למה שהחיפוש י"ט לא יתן האמת על כל פנים, וכל שכן אם התבאר שהזמן איננו ממשיגי הגשם, כמו שיבוא בגזרת הצור.

4.23 והמופת השלישי¹⁸ אשר יסודו המהירות והאיחור, הנה הוא הטעאי.כ. וזה, שהמהיר יתנועע בזמן מה מספר מהסיבובים, אשר יתנועע המאוחר בזמן יותר גדול. כאשר יהיה מדרך המספר, שיאמר בו "רב ומעט וגדול וקטן" בזמן, והוא כשיהיו בעלי-תכלית. והנה, להמנעות המתנועע המהיר והמאוחר בזמן שווה, אבל כשיהיה הזמן או המספר בלתי-בעל-תכלית, לא יאמר בו "רב ומעט וגדול וקטן" ולא "שווה", למה שהם גבולי השעור, ושהשעור נמנע בבלתי-בעל-תכלית. ולזה לא יקרה מזה ביטול, אם עברו סיבובים בלתי-בעל-תכלית מהמהיר והמאוחר, וזה שאין מדרכם שיאמר בהם "גדול וקטן" ולא "שווה". ועם שזה מבואר בעצמו, הנה כבר יאמת זה, שאנחנו כבר נצייר קדמות הזמן בתנועות האלו, ולא יימנע מהיות העולם שופע תמיד מהשם, על הדרך הזה תמיד.

4.24 והמופת הרביעי¹⁹ גם כן, הנה התבאר בקלות ממה שאמרנו, שלא יחייב דבר ממה שדימה. שאם היה שאין הבלתי-בעל-תכלית גדול מהבלתי-בעל-תכלית, לא יתחייב שלקו המאורות תמיד. ומקום הטעות, כי באמרנו שהבלתי-בעל-תכלית אינו גדול מהבלתי-בעל-תכלית, לא נרצה בו שהוא שווה לבלתי-בעל-תכלית, שכבר התבאר שהבלתי-בעל-תכלית לא יפול שם

הצורות ההם תמיד, כל אשר ימצא מקבלים, וכל שכן שבצוירו יתמיד קיום הצורות אשר השפיע. וזה, שאחר שהם מוכנים לקבול הצורות, עד שלהכנתם קבלו הצורות ההם, והיה הזרחת אור הצורות מנותן הצורות מתמיד, אי אפשר מבלתי שיתמיד מציאותם. וזה מבואר מאוד.

וכאשר היה זה כן, הוא מבואר, שלא יתחייבו הביטולים האחרים שזכר. וזה, כי לדבקות הצויר והרצון, יתחייב דבקות המציאות, י"א מסכים עם דבקות הזמן ודבקות התנועה.

והתמה הגדול, מאין יצא לו החילוק הזה¹⁴ בין הדבר-הקיים-בעצמו, למקרים אשר אין להם קיום בעצמם, כאילו תאמר התנועות אשר לגרמים השמימיים, השופעות תמיד מהצויר אשר להם בנימוס יב הנמצאות, או באור השופע תמיד מהגשמים המאירים. וזה, שאם היה שלא יתחייב להם הביטול הראשון יג שכבר אפשר בהם שימצאו מלא-דבר, ויפסדו אל לא-דבר, להיותם מקרים.

אמנם, אם היה שיפסדו, כאשר יחוייב לו בשופע תמיד, הנה יחוייבו כל שאר הביטולים: שיהיה הזמן מחובר מעתות, ושלא יהיו התנועות והאור נמצאים בפועל, ושלא תהיה¹⁵ שם תנועה מדובקת. וזה, שהתנועות השופעות מהצויר, והאור מהמאיר, אינו כי אם "עתה" אחד גם כן. אלא שהיתר הספקות האלו כולם בשנאמר, שהמשפיע הנותן המציאות, כל שכן שלדבקות השפעתו יתן דבקות י"ד קיום המציאות, אם שהיה השופע מקרה, או דבר קיים בעצמו. ודי בזה במין הראשון מהמופתים.

4.2 ואולם מופתי המין השני, הבנויים על הבלתי-בעל-תכלית,

אומר גם כן שאין בהם דבר מחייב, ולא מראה פנים. תחילה הניח הנחות בזמן, מסכימות למה שהתבאר בספר השמע, ולא נשיב עתה עליהם. ואם התבאר מכח דברינו במאמר הראשון, ויתבאר עוד בכלל הזה, בגזרת הצור, היות מקצתם כזבות. אבל נניחם עתה¹⁶ על שהן צודקות.

4.21 ואומר: שהמופת הראשון בלתי מוליד. טו¹⁷ וזה, שההקדמה הגדולה, והאומרת ש"הכמה, במה שהוא כמה בעל תכלית", מסופק בה. וזה, שהאומר כי הזמן בלתי-בעל-תכלית, לא יודה בה. והסיבה אשר נתן, באמרו "לפי שהוא משער ומגביל בעל הכמה" אינה סיבה. וזה שהאומר בלתי-בעל-תכלית, אם היה שהוא יגדור ה"כמה", ש"הוא אשר ישער בחלק ממנו", יהיה הרצון בו מה שאפשר שישוער ממנו. ואם משימוש מלת ה"כמה" שיורה שעור, הנה למה שהלשון הסכימה, אין תפיסה בזה, למה שבעל הלשון לא הסכים להניח שם לבלתי מוחש מהזמן, ולא יקרה מזה ביטול. ומה שחזוק מופתו במיני ה"כמה", שהם כולם בעלי-תכלית.

14 לעיל ג 3.2. 15 נוסח הדפוס. 16 לעיל ג 5.1. 17 לעיל ג 5.2.
18 לעיל ג 5.3. 19 לעיל ג 5.4.

י דבקות הצויר והרצון: התקשרות השכל והרצון.

יא דבקות מציאות, זמן, תנועה: רציפות המציאות, הזמן והתנועה.

יב נמוס: חוקי הטבע.

יג הביטול הראשון: שלא יתכן שיהיה דבר הווה מלא דבר ונפסד אל לא דבר.

יד דבקות: רציפות.

טו נניח עתה, לצורך הדיון, שהנחות צודקות.

טז בלתי מוליד: לא מוליד למסקנה.

יז ראה פרק ג הערה כ.

יח היקש משלים: היקש מסוג: "השמים גשם; הכותל גשם; הכותל נעשה במלאכה; מסקנה: השמים נעשו במלאכה" (מלות הגיון ז). וכאן: כל מיני ה"כמה" בעלי

תכלית — מסקנה: הזמן בעל תכלית.

יט חיפוש: היקש מהפרט לכלל, אינדוקציה.

כ היקש הטעאי: היקש שאחת מהקדמותיו, או כולן, שקר.

החכמות²⁹ והתורות והלשונות. והוא, אם היה שיראו פנים לחידוש, לא יחייבו שלא נתחדשו פעם אחרת, באובדן המין האנושי וחידושו פעם אחר פעם.

6. ואחר שהתבאר שאין בכל מה³⁰ שדימה החכם הזה דבר מחייב מה שהניחו, צריך שנבאר מה שייעדנו, והוא :

שהחידוש באופן שהניחו הוא הזיה ובדיאה.³¹

וזה, שהוא הניח חידוש העולם מגשם קדום, ריק מכל צורה. ונניח עתה אפשרות מציאותו, ואומר שהוא נמנע היותו קדום. וזה, שלא ימלט מהיותו — (א) מחוייב המציאות בבחינת עצמו,

או (ב) שיהיה אפשרי בבחינת עצמו, ומחוייב בבחינת סיבתו.

וזה, כי לא יצוייר אפשרות המציאות מכל הבחינות, בגשם נצחי אשר לא סר ולא יסור.

ואחר שיתבאר זה כן, והיה שכבר קובל לחכם הזה, שאין דרך שיפעול דבר בהשפיע ממנו דבר קיים תמיד, כמו שקדם, הנה אם כן נתאמת שאי אפשר שיהיה מחוייב המציאות בבחינת סיבתו.

ואם היה שלא יקבל זה, והיא שיורה אפשרות הימשך השפע בהמציא דבר קיים תמיד, הנה אם כן יודה בהכרח בנפילת כל מופתיו אשר מהמין הראשון.³² וזה, שכבר אפשר שיושפע תמיד מציאות העולם ברצון קדום מתמיד. והיה אם כן מה שחידש מזה הגשם, הזיה ובדיאה.

6.1 ובטל שיהיה מחוייב מבחינת סיבתו

וזה אמנם לשלש סיבות :

6.11 ראשונה, שלא יצוייר היותו מחוייב המציאות בבחינת סיבתו, אלא היותו משפיע תמיד מציאותו. וזה, כי למה שהוא תמידי המציאות, לא יצוייר עת וזולת עת יהיה בו שפע המציאות, ושיהיה אחר כך שפע ההתמדה.

20	לעיל ג 5.5	21	לעיל ג 5.6	22	לעיל ג 5.7	23	לעיל ג 5.8
24	לעיל ג 5.9	25	לעיל ג 5.10	26	מאמר א ב יא.	27	לעיל ג 6.
28	לעיל ד 4.1	29	לעיל ג 6.2–6.3	30	גירסת הדפוס.	31	לעיל ג 7.
32	לעיל ד 4.1						

כא הלצי: רטורי; מופת הבנוי על המפורסמות ולא על הנחות מוכחות.

כב מופת תשיעי חסר.

כג דימוי: היקש הבנוי על שני פרטים שוים, ומהם מסיקים להשוות את הכללים שהפרטים שייכים אליהם.

ה"שווה". אבל נרצה בו, שאין מדרכו שיתואר הבלתי-בעל-תכלית ב"גדול" או "קטן" מבלתי-בעל-תכלית.

ולזה לא יתחייב דבר ממה שחייבו במופת.

4.25 והמופת החמישי³⁰ הטעאי גם כן. וזה, שאם היות הזמן בלתי-בעל-תכלית, אין בו "מתי" כי אם בעל תכלית. וזה, שאי זה זמן שנגביל ב"מתי", להיותו מוגבל, יחוייב שיהיה בעל-תכלית, וזה מבואר בנפשו.

4.26 והמופת השישי³¹ הנוסד בתוספת הזמן, כאשר תתווסף התנועה, הנה, התוספת בלתי-בעל-תכלית הוא נמנע בבחינה, ואפשרי בבחינה. אם בבחינת הבלתי-בעל-תכלית בכללו, הוא נמנע, למה שלא יתואר בגדול וקטן. וכן בבחינת הצד אשר הוא בלתי-בעל-תכלית, הוא גם כן בלתי מקבל התוספת לזאת הסיבה בעינה. ואם בבחינת הצד אשר הוא בעל תכלית הוא אפשרי ומחוייב שיקבל התוספת, ולזה יתווסף הזמן מהצד אשר הוא בו בעל-תכלית בהתהוות התנועה על נכחותיה.

4.27 והמופת השביעי³² הוא הלציי, כא כי אם הזמן משער התנועה על נוכחותיה בחלק חלק ממנו, לא יחוייב היות הזמן בכללו מוגבל ובעל תכלית, שלא כל הצודק נפרד יצדק מורכב.

4.28 והמופת השמיני³³ אין ענין לו. כי עם היות שהכח הוא מצד המתאחר, כבר הונח שהצד החולף, אשר בבחינתו הוא בלתי-בעל-תכלית, דינו דין הפועל, והוא לא נתחדש בהנחת הזמן ולפניו זמן, אלא בקדימת זמן אין תכלית לו, יצא אל הפועל בשכבר, ככ

4.29 והמופת העשירי³⁴ הוא דמוי כג אין צורך להשיב עליו.

4.210 והמופת האחד עשר³⁵, הנתלה בחידוש הגרם השמימי, מבואר הנפילה לשתי סיבות : האחת, למה שלא התבאר עדיין חידוש הגרם השמימי השנית, שעם שנודה בחידושו, לא יתבאר חידוש הזמן, שכבר אפשר שיאמר בהקש אל תנועה אחרת, כמו שהתבאר במקומו.³⁶ וכל שכן אם הוא אפשר שיאמר בהיקש אל תנועה, ואם היה שאינה נמצאת בפועל, וכמו שקדם לנו.

ולזה הוא מבואר, שאין בכל מופתיו אלו שיתן האמת בהיות הזמן בעל תכלית. והוא מבואר, שבכמו אלו הביטולים בעינם יעשו בכל מופתיו על היות התנועה בעלת תכלית.

5. והוא מבואר גם כן, שהמופתים שסידר בחידוש הגלות הארץ,³⁷ הלקוחים מסגולות ההווה, לא יתנו האמת בחידוש שדימה, לסיבות שזכרנו³⁸ בביטול מופתיו המין הראשון, וזה שיש לאומר שיאמר, שסודר זה מהתחלה שכלית לתכלית טוב, בהשגחה ורצון קודם.

התבאר, אם כן, שאין בכל המופתים שסידר, עם המון ריבויים, מה שיתן האמת בזה הדרוש באופן שהניחו. וכבר נעזר בקצת טענות לקוחות מחידוש

6.3 [סיכום : לא תתכן בריאה מגשם חסר צורה]³³

וכאשר התבאר בה היותו מחוייב המציאות, לא בבחינת עצמו, ולא בבחינת סיבתו, הנה אם כן הדעת הנה בדוי, מבואר הנפילה בעצמו. ועוד, שאיך שיוגח חיוב מציאותו, הנה בהכרח יחויב זמן קדום, וזה שהזמן ייאמר בהקשר לכל שינוי מן השינויים. והנה אין הימלט מהגשם הזה מהשינוי. וזה, שכל הזמן הקדום היה מתואר בשמירת התמונה בפועל, ואחר כך נשתנה ולא שמרה. הנה כבר נח משינוי התמונה בפועל, והתנועה אחר כך בשנתנתה תמונתו.

ועוד, שאיך שיוגח חיוב מציאותו, הנה בהכרח יחויב זמן קדום, וזה, בחוק כל משכיל, וכל שכן בחוקו יתברך.

ואולם, איך יתבאר שינוי רצון בלא סיבה, הנה שינוי רצון מבואר בעצמו : וזה, שקודם החידוש לא רצה בשלמות הגשם ההוא החסר, ואחר כך רצה בשלמותו. ואולם, שיהיה השינוי בלא סיבה, הנה יתבאר בקלות עם מה שקדם לנו מהדברים. וזה, שאם היה סיבה לשינוי הרצון ההוא, היה בהכרח, אם מפאת השם יתברך, או מפאת הגשם, שאין במציאות זולת אלו. ואחר שהיה יחסו יתברך אל כל העתים אחד, ויחס הגשם ההוא וכל המתהווה ממנו אל כל העתים גם כן אחד, הנה, אם כן, אי אפשר שיהיה לשינוי הרצון ביחוד העת שום סיבה. ואם אי אפשר מבלתי שנודה, שאחר שיהיה לשינוי הרצון סיבה, והוא ההטבה והחנינה, עם היות שיחוד העת הוא בלא סיבה, אין היוק בזה, מה שהוא רחוק משיצוייר מחוקו יתברך. הנה למערער, שיאמר שהשינוי-רצון בעצמו הוא ללא סיבה. וזה, שכבר היה יותר ראוי ברצון ההטבה והחנינה שיהיה קדום ונצחי, ושלא יעמוד זמן בלתי-בעל-תכלית בתכלית החיסרון.

והפלא מהחכם הזה, שבהנחתו זו כבר חייב לו יתברך ידיעה בפרטי במה שהוא פרטי, והוא איש הגשם-הבלתי-שומר-תמונתו, כשפעל בו ברצונו. ונפל במה שברח ממנו, כמו שבא המאמר השני. ויותר מגונה זה, שלפי מה שהניח, ידיעתו בו קנויה בהכרח ממנו, מה שהתבאר המנעו בחוקו יתברך, רצוני לומר שתהיה לו ידיעה קנויה מזולתו. וכל שכן לדעתו שיראה שהיודע יתעצם במה שידעהו.

וכל אלו הביטולים יתחייבו מהנחתו, והוא מה שכווננו בזה הפרק.

33 הוספת המהדיר.

כד איכויות ראשונות: הנמצאות ב-4 היסודות: חום, קור, לחות ויובש. איכויות שניות, יתר האיכויות המתחדשות ע"י האיכויות הראשונות.

6.12 והשנית, שלמה שהיה הגשם הזה בתכלית החסרון, הוא נמנע שיתחייב חיוב מציאות מהשלם בלתי בעל תכלית השלמות, וכל שכן שיתחייב ממנו זמן בלתי בעל תכלית.

6.13 והשלישית, שלא יצוייר שיפעול דבר בדבר, בחילוף מה שיתחייב ממנו, רוצה לומר מהפועל. ולזה הוא מבואר שאיננו מחוייב המציאות בבחינת סיבתו.

6.2 ואם שאינו מחוייב בבחינת עצמו

זה יתבאר בקלות :

6.21 אם תחילה, שהנחת גשם מחוייב המציאות לעצמו, וחייב שיהיה בלתי משתלשל מעילה זולתו, יתחייב אם כן שנגיחה עילה ראשונה, ושהיו שתי עילות ראשונות: האחת בתכלית השלמות, והאחת בתכלית החסרון. עם שהוא כפירה והריסה, שלא ישתלשל המציאות בכללו מאחד פשוט, הנה הוא מגונה מאד, אף כשנודה שלא היה אלוה. והוא דבר מוסכם עליו, היות העולם בכללו איש אחד, ומחוייב בו שישתלשל מאחד פשוט.

6.22 ושנית, שאם נניח הגשם הזה מחוייב המציאות בבחינת עצמו, בלתי משתלשל ממנו יתברך, איך ישמע להתפעל מרצונו ? האם הגשם הזה ישכיל או ירגיש בשלמות האל יתברך, ותכלית חסרונו בעצמו ? וזה שהשמע החומר לצורה, אחר שהצורה היא המעמידה והמוציאה לפועל ההוא ונקשר בו, יתכן זה בו. אבל מי שמציאותו מספיק לו לעצמו, ובלתי נקשר בזולתו, איך יהיה הרצוי ההוא ? מי יתן ואדע !

6.23 שלישית, שאחר שהונח מחוייב-המציאות לעצמותו, ובלתי שומר-תמונתו, הנה הוא לעצמותו בלתי שומר תמונתו. וכאשר היה זה כן, הכריחו מי שאיננו קשור עמו לקבל שמירת התמונה הפך טבעו.

6.24 רביעית, שהמאמר בשהוא מחוייב המציאות ובלתי שומר תמונתו וריק מכל טבע, הוא מאמר סותר נפשו. וזה, שהיותו מחוייב המציאות לעצמותו, יהיה אם כן לעצמותו בלתי שומר המציאות, וכאשר היה בלתי שומר התמונה לעצמותו, הנה כבר יש לו טבע, בעבורו חוייב שיהיה בלתי שומר תמונתו.

ועוד, שהיותו בלתי שומר תמונתו, לא ימלט מאיכות אשר מאיכות השניים, והוא הרפה והקשה. והיותו מתואר באיכות מהאכויות השניים, ולא יתואר באיכויות הראשונות, כד רחוק משיצוייר, עם שישתור הנחתו היותו ריק מכל טבע.

צד החיוב, אין הכוונה בו גם כן, אלא שלא היה להם נושא נמצא קודם, ושכל מציאותם נאצל ממנו.

4. [מה בין "יש מאין" ל"אצילות על צד החיוב"?]

ואין ספק, שאין הפרש בין שני המאמרים האלה, אלא ביכולת השם יתברך: שהניחנו אותו קודם, יורה יכולת בלתי-בעל-תכלית בזמן; והניחנו אותו מחודש, יורה יכולת בעל-תכלית בזמן.

ועוד, שהניחנו אותו קודם, לפי שיחס הפועל והמתפעל לכל העתים יחס אחד, יחייב בהכרח אצילותו וחיובו ממנו יתברך תמיד, כמו שהונח כי אין שם עת מיוחד יהיה אצילות המציאות בו, והזמן האחר אצילות ההתמדה. ולזה מחוייב מהנחתנו זאת — רצוני לומר אצילות המציאות תמיד על צד החיוב — חיוב יכולת בלתי-בעל-תכלית בפועל תמיד. וזה שהיכולת בעל תכלית יהיה בעל-תכלית, כשיהיה יחס שמורג בין הפועל והמתפעל, אבל כשלא יהיה ביניהם יחס, יהיה בהכרח יכולת בלתי-בעל-תכלית.

5. ואומר עוד, שמהנחתנו זאת — רצוני לומר חיוב המציאות ממנו — יתחייב שיקנה על צד הרצון.

וזה אמנם לשתי סיבות:

5.1 האחת, כי מהנחתנו חיוב המציאות מהתחלה שכלית, יחוייב שיהיה על צד הציורה ולהיותו מקנה המציאות על צד הציור, יחוייב היות הציור שלם, רוצה לומר: ציור נימוס ו הנמצאות, וציור היותו מקנה מציאות הנימוס והנמצאות עצמם דרך כל ודרך חלק. וזה, שאין שם דבר שלא יקנה המציאות והמהות מציורו, ולהיותו התחלה שכלית, ירצה במה שיצייר. והנה, אין עניין לרצון זולת זה, אלא היותו מצייר, שהוא רוצה ומקנה דרך השכלה וציור מציאותם.

1 לעיל א 3—1; ב 1. 2 לעיל א 4.1. 3 לעיל א 4.2.
4 לעיל ג 7.2. 5 נוסח הדפוס. 6 הוספת המהדיר.

א האיש הוא: אריסטו.

ב זנגאר — חומצת נחושת, קנקטוס בלשון חז"ל. הכוונה — דבר העשוי מנחושת. ועיין ולפון, המחשבה היהודית ביה"ב, ע' 313.

ג שמור: קבוע.

ד יקנה: יהיה, יהווה.

ה ציור: הבנת דבר בצורתו האמיתית.

ו נימוס: חוקי הטבע.

הפרק החמישי

נאמת בו דעת החידוש במה שאין ספק בו

ושהכפירה בו הריסה בשרשי התורה, ואולם איננו יסוד ופינה שלא יצויר מציאות התורה זולתו

1. ותחילה אומר, כי עם היות שנקיש בין ההווייה החלקית להווייה הכוללת, הנה אין בטענות כת מאמיני-הקדמות דבר כבר ראוי לשום לב עליו.

2. וזה, שהטענות אשר נפאת הזמן והתנועה והגרם השמימי:

הנה בהנחתנו החידוש אחר ההעדר המוחלט, יסורו כולם. ואם היה שנשתמש במילות מורות זמן, כ"קודם" ו"אחר". וכל שכן אם יתאמת שהזמן איננו נמשך לתנועה, ואיננו מפעולות פועל. וכן הטענה הראשונה אשר נפאת החומר, תיפול בכללה, כי בהנחתנו זאת, אין שם חומר קודם.

3. אמנם בטענה השנית, הוסיף דברים הר"ל לחייב המנעות יש מאין, כמו שבא בפרק השלישי. ולפי שיסוד הטענות כולו בנוי בדימוי הזה, והוא אשר עוור עיני האיש ההוא, ראש מאמיני הקדמות, עם גודל שיעורו בחכמה, אי אפשר מבילתי שנאריך בזה לגלות טעותם.

3.1 ואומר תחילה: שזה שברחו ממנו, אין המלט להם ממנו בשום צד. וזה שכבר התבאר במה שקדם, שאין שם דבר מהחייב-המציאות בבחינת עצמו, כי אם השם יתברך. ושכל מה שזולתו — איך שהונח, רוצה לומר מחודש או קודם — הוא אפשר-המציאות בבחינת עצמו, והוא נאצל ממנו. הנה אם כן, אין שם חומר ולא צורה ולא גשמות שלא יהיה נאצל ממנו. והנה האצילות, לא ימלט בשיהיה אם על צד החיוב, אם על צד הרצון. ואיך שיהיה, כבר נודה על מציאות גשמי נאצל מצורה; והצורה, אם כן, מאצילה ונותנה מה שאין דומה לה. ולא תאציל ולא תתן למקבל, כי היא תתן המציאות למקבל. ואין הכוונה באמרו "יש מאין" זולת זה. וזה, שאם היה הכוונה באמרנו "יש מאין", שהאין יהיה הנושא כאמרנו הזנגאר מהנחשת, לא יתחייב מהנחתנו אצילות על צד החיוב אשר לא סר אפשרות התהוות יש מאין. אבל הכוונה באמרנו "יש מאין" הוא, שנתהווה אחר ההעדר, ושלא היה לו נושא [נמצא] קודם, אלא שהחומר והצורה יחד שניהם נאצלו אחר ההעדר, ואם לא היה להם נושא נמצא קודם. ובאמרנו גם כן "שנאצלו שניהם על

מזה הצד, הנה הוא להתבודדותו בהם והיותו כצורה להם. ולזה יתחייב הישמע החומר לה.¹⁰ הישמע החומר המיוחד לצורה המיוחדת, הוא מבואר שאי אפשר שתהיה לו ידיעה שלמה בנימוס הנמצאות, בדרך שיהיה במדרגת הצורה לחומר המיוחד, לפי שמה הצד יחשב שיהיה אפשר בו שיהיה פועל.^ח

ולזה הוא מבואר שאין האדם הוא הפועל.

7.3 וכן הוא מבואר, שאין הגרמים השמימיים או מניעיהם הפועלים. וזה, שהם הנותנים הנימוס והסדר לנמצאות, והמופתים שהם יוצאים מהסדר והנימוס, אי אפשר שיחדשו מנותני הסדר והנימוס.

7.4 ואם היה שכבר דימה הר"ל, שהפועל בהם הוא השכל הפועל, וס' וחשב להתיר הספק הזה בשאמר, כי חידוש המופתים הם מהנימוס אשר סידר השם יתברך, בשיהיה האדם אשר יתחדשו באמצעותו במדרגה ידועה אצלו מהדבקות, הנה זה — ואם הוא אמת בעצמו, רוצה לומר היותם מהנימוס והסדר — הנה אי אפשר בו שיהיה הוא הפועל, למה שהפועל הוא בחומר פרטי, והשמע החומר הפרטי לו בזולת הכנה, כאילו תאמר השמע חומר המטה לקבול צורת התנין שהוא בלתי מוכן לקיבולה, אי אפשר מבלתי ידיעה מיוחדת ורצון מיוחד, מה שהוא רחוק מאוד בחוק השכל הפועל. וכל שכן כשלא ישוטט בפועל ההוא מחשבת הנביא או השלם, כענין באלישע שהחיה את המת בנגיעת עצם מעצמו.

7.5 ולזה מה שיחייב שיהיה הפועל השם יתברך, בהשגחה פרטית ורצון פרטי. וזה אמנם נמשך לסידור והנימוס אשר גזרה חכמתו מההטבה והחנינה. וזה אמנם בסידור מתמיד כשימצא מקבל נאות.

8. [הספקות שיתעוררו מהנחת ישימאין]¹¹

ואחר שהתבאר שמהנחתנו חיוב המציאות יתחייב יכולת הוויית יש מאין — רוצה לומר אחר ההעדר במוחלט — ויתחייב גם כן הוויית רצונית, הנה ראוי שנעיר על הספקות שחייבו בהנחה הזאת, כדי שלא ישאר בה שום מבוכה.¹²

7 לעיל ב 3.2; ד 3.2. 8 גירסת הדפוסים. 9 גירסת הדפוסים.
10 גירסת הדפוסים: לא. 11 הוספת המהדיר. 12 לעיל ג 7.2; להלן ה 9.

ז איש: אינדיבידואם (לא: אדם).

ח ביאור: האדם יכול לפעול אם מכה התבודדותו יהיה הוא הצורה לחומר הנמצאות, והחומר מציית לצורה. אבל זה אפשרי רק אם תהיה לו ידיעה שלמה בחוק המציאות, וזה אינו.

5.2 והשנית, כי ההקדמה המוסכם עליה, שהיא ש"מהאחד הפשוט לא יתחייב אלא אחד פשוט", נחייב בהכרח שאצילות הנמצאות היה על צד הרצון. וזה, שלמה שהתבאר, שמציאות החומר והגשמות נאצל ממנו יתברך, ולא מהתחלה אחרת, אין דרך לצאת מהספק הזה, איך נאצל זה המורכב בעל-חומר וגשמות, מהאחד הפשוט בתכלית הפשיטות. אלא בשנאמר שלמה שהיה המציאות בכללו איש אחד, טוב בתכלית השלמות מה שאפשר לפי המקבל, והיה מדרך הטוב להשפיע הטוב על צד החנינה, כי מזה הצד יהיה שלמות לטוב להשפיע. והיה הטוב במה שהוא טוב, הוא אחד פשוט, הנה עם היותו מורכב מחלקים אשר מזה הצד הוא רבים, אין הטוב והשלמות הנמצא לא במה שהוא רבים, אלא במה שהוא אחד.⁸

5.3 ועוד, שמה שהוא מבואר בעצמו, ששלמות הטוב בשיפעל הטוב, בשיפעלהו ברצון הוא יותר גדול לאין שיעור משיפעלהו בזולת רצון. וכאשר היה זה כן, הנה הוא מבואר, שמהנחתנו חיוב המציאות ממנו, יתחייב שיהיה על צד הרצון. ולפי מה שכבר התבאר גם כן, יתחייב שיהיה הרצון הזה מתמיד.

6. והנה, להיות האמת עד לעצמו ומסכים מכל צד, הנה נעזר בזה — רצוני מהיותו יתברך פועל ברצון — ממה שנתפרסם בענין הנפלאות ומופתים הנביאים, שהוא, ואם היה שלא השגנו מהם בחוש, כבר ראוי שנעזר במה שנמצא לקודמים ממי שראוי לסמוך עליהם. וזה, שאין הימלט מהיות הפועל בהם השם יתברך, ואין דרך לפעול בחומר הפרטי — כאילו תאמר: במטה שיהפך תנין — כי אם בפועל משגיח ורוצה. וזה מבואר בעצמו למעייין בזה הספר.

7. ואולם איך יתבאר שהפועל הוא השם יתברך,

הנה מה שאומר:

7.1 הנה, לפי מה שנמצא במופתים והנפלאות שיש בהם מההטבה ותכלית טוב, מה שלא נעלם, ושהם מחודשים, הנה הם בהכרח מפעולות פועל. ולזה אין המלט, אם לא יהיה הפועל הקרוב בהם ה' יתברך, משיהיה הנביא או השלם אשר יתחדשו באמצעותו, או הגרמים השמימיים או מניעיהם.

7.2 והנה יתבאר בקלות, שאין אחד מהם הפועל. וזה, שהאדם הדבר מבואר בו שהוא אינו הפועל. וזה, שאם היה אפשר, היה זה מצד שלמותו ודבקותו בהשם יתברך. והנה לא ימנע זה, אבל אין ספק בו שיש לו מבואר בהם. אבל שיהיה הוא הפועל, כבר דימו כת מבני אדם שמצד שלמות שכלו והתבודדותו מבין כחות הנפש, אפשר זה בו. והנה טעו. וזה, שהפועל אשר

9.4 ואומנם הרביעי²³ הנה היות²⁴ מקומות הפנוי על יחס אחד, לא יחייב המצאות גשם בלתי בעל תכלית. אם היה שמציאותו בעצמו נמנע. אבל השם יתברך שהמציא השיעור המיוחד המוגבל הנאות לשלמות העולם כפי מה שהוא בו.

ואומנם השאלה, "למה בראו בזה המקום הפנוי, ולא בראו בזה", הנה אחרי שהמקומות כולם על יחס אחד, באי זה מהמקומות שהיה ממציא, תשאר השאלה "למה לא המציאו במקום אחר". ובוה הדרך בעצמו השיב הר"ל על השאלה "למה בראו בזה העת, אחר שהעיתים כולם אליו על יחס אחד".²⁵ אלא שהתשובה הזאת מספקת בהתר הספק הזה, ואינה מספקת להתר הספק ההוא. וזה, שהיות כל העתים לו על יחס אחד, יחייב שיהיה הרצון קדום בכל העיתים; והיות כל המקומות על יחס אחד, לא יחייב שימלא כל המקומות, אם להמנעות גשם בלתי בעל תכלית, ואם לשלמות העולם שהוא ראוי שיהיה לו שיעור מוגבל.

9.5 ואומנם החמישי²⁶ הוא הלצייב וזה שבהנחתנו יש מאין, לא היה לו נושא יקבל החלוקה ממחוייב ונמנע ואפשר מצד המתפעל, אבל האפשרות היה בבחינת הפועל לבד. וזה מבואר בנפשו.

9.6 כבר התבאר אם כן, שאין בהנחתנו זאת — רצוני לומר החידוש במחולט אחר העדר — שום מבוכה. אבל התבאר, שאף כשנניח חיוב מציאות העולם ממנו יתברך, יתחייב חדוש תמידי לא מדבר, ויתחייב יכולת השם תמיד על הנפלאות על צד ההטבה והחנינה, להיותו מתמיד בה כשלא ימנע מצד המקבל. כי הענין בזה במדרגת השכל הפועל אצלם, שהוא בפועל תמיד בכל עת שימצא מקבל מוכן. ולזה כבר יצוייר מציאות התורה והנפלאות שבאו בה, אף אם נאמין חיוב מציאות העולם ממנו יתברך על צד ההטבה. אלא שהאמת הגמור כפי מה שבא בקבלה, והוא שהשם יתברך חדשו והמציאו בעת ידוע, כאמרו "בראשית ברא" וגומר; וכל הפרשה כולה.

13	להלן ה 9.1	14	להלן ה 9.2	15	להלן ה 9.3	16	להלן ה 9.4
17	להלן ה 9.5	18	לעיל ה 8.	19	לעיל ה 8.1	20	לעיל ה 8.2
21	לעיל ה 8.3	22	מאמר א א א.	23	לעיל ה 8.4	24	כ"י וינה.
25	מלחמות ו א יח 377; לעיל ג 9.9	26	לעיל ה 8.5				

ט ראה פרק ב הערה ד.

י ריקות: מקום ריק מכל חומר, שלדעת אריסטו הוא בלתי אפשרי.

יא נושא: עצם או חומר שהוא בסיס למקרה או לאיכויות.

יב היקש הלצי: היקש שאחת מהקדמותיו "מקובלות", ולא "מוכחות".

8.1 וזה, שהם אמרו תחילה,¹³ שאנחנו נראה בכל מתהווה, שיתהוו הצורות לא הגשמות.

8.2 שנית,¹⁴ שהצורה תתן הדומה לה, אבל איך תתן הגשמות?

8.3 שלישית,¹⁵ שמהנחתנו יש מאין, יתחייב שיהיה הריקות נמצא, מה שהתבאר שהוא שקר. ואמנם, חיוב זה מבואר אצלם, וזה שהרחקים אשר בהם נמצא העולם קודם המצאו, כבר היה אפשר שימצא בו גשם, והנה הוא מסכים לגדר הריקות, שהוא מקום פנוי מגשם, שאפשר שיהיה בו גשם. 8.4 רביעית,¹⁶ שלמה שלא היה שם טבע מיוחד קודם היות העולם, הנה לא היה אפשרות מיוחדת במקום ההוא, אשר נמצא מיתר המקומות הפנויים. ואחר שהיה יחס הפנוי אחד בכל המקומות אל הפועל, הנה תתחייב השאלה "איך נמצא במקום ההוא ביחוד"? אבל היה ראוי שימצאו בכל הפנוי ויהיה, אם כן, גשם בלתי בעל תכלית נמצא, מה שהתבאר המנעו.

8.5 חמישית,¹⁷ כי לא ימלט העולם קודם היוויו, אם שתהיה מציאותו מחוייב, או נמנע או אפשרי. ואם היה מחוייב, לא סר היותו; ואם היה נמנע, לא יתכן היותו, ולזה מה שיחוייב, שיהיה מציאותו אפשר, אבל האפשרות ממה שיצטרך אל נושא. אלו הן הספקות שהעירו בהנחתנו יש מאין.

9. והנה ממה שקדם לנו מהדברים, יתבאר התרם בקלות: ¹⁸

9.1 אמנם הראשון,¹⁹ לא בא לכלל ספק שאם אנחנו לא נראה בהוויה החלקית שיתהווה הגשמות, הנה לא ימנע בעבור זה בהוויה הכוללת שיתהווה הגשמות. וזה מבואר בנפשו, וכל שכן עם מה שהתבאר, שאין המלט מאצילות דבר גשמי מלא דבר ממנו גם כן, אף למאמיני הקדמות.

9.2 והשני,²⁰ שיסודו ש"אין ראוי שיתן הגשמות, אחר שאינו דומה לצורה", אין התרו ממה שיקשה:

ראשונה, שאם היה ההתהוות בחיוב בלתי רצוני, היה מקום לספק. אבל אחר שההוויה רצונית, אין מקום לספק.

ועוד, שכבר קדם שההוויה היתה, על צד ההטבה והחנינה, ולזה כבר תתן הדומה לה, כי תכלית ההוויה כבר התבאר שהוא טוב, גם ה' יתן הטוב.

9.3 ואומנם השלישי,²¹ המחייב שיהיה הריקות נמצא, התרו גם כן ממה שיקל. וזה, שיש לאומר שיאמר, שקודם העולם לא היו הרחקים נמצאים, ושהשם יתברך המציאם כשהמציא הגשם מאין. ועוד כשנודה חיוב הריקות, לא יקרה ממנו מזה בטול, בשכבר התבאר במאמר הראשון מזה הספר ²² חיוב מציאות הריקות הפך מה שדמו.

11.2 והתבאר גם כן חיוב יכולת השם להמציא גשם לא-מדבר — הפך מה שדימו — אף למאמיני הקדמות, אשר בעבור זה לא שמנו אמונת החידוש לפינה אשר לא יצוייר מציאות התורה בלעדיה. והתישב עם זה המאמר המפורסם לרבי יצחק,²⁷ אמר: "לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם". וכבר העיר ביישוב המאמר הזה גאון ישראל רבנו הרב ר' נסים עליו השלום, בפירושו התורה שהתחיל.²⁸ וכבר העיר החבר לכוזרי על הדעת הזה, אמר, זה לשונו:²⁹ "ואם היה מצטרך בעל התורה להאמין ולהודות בהיולי הקדמון, ועולמים רבים קודם העולם הזה, לא היה זה פגם באמונתו. כי הוא מאמין כי העולם הזה חודש מזמן ידוע, ותחילת האדם אשר היה בו, אדם ותוה".

ובכאן נשלם מה שייעדנו בפרק הזה.
והתהילה לאל לבדו.
ומרומם על כל ברכה ותהלה.
אמן. אמן.

10. אלא שכבר תשאר השאלה, למה המציאו בעת ידוע,²⁷

אחר שהיחס, אם מצד הפועל, ואם מצד המתפעל, אל כל העתים אחד. והנה הספק הזה, ואם הוא עצום מאוד, הנה היתרו באחת משני פנים: 10.1 אם שנאמר, שכבר גזרה חכמתו, לסיבה ידועה, שיהיה לו התחלת הוויה מחודשת. ולא תשאר בו השאלה, למה המציאות בעת הזאת, למה שהחידוש לכל העתים יחס אחד.

10.2 ואם שנתיר לעצמנו מה שנמצא בקצת מאמרים לחכמינו ז"ל, הביאם הרב המורה,³⁰ ולא ראינו חולק עליהם. אמרם: "מלמד שהיה בונה עולמות ומחריבן", ומהם אמרם "מלמד שהיה סדר זמנים קודם לכן". הכוונה מהם, לפי מה שיראה — החידוש התמידי, אלא שהיו הווים בעת ידוע, ונפסדים בעת ידוע, אם בהתהוות האישים והפסדם, ואם להיות כל אחד מהם הולך מהאחר מדרגת השלמות.²⁹ ואפשר שזה שאנחנו בו ישאר נצחי, ואפשר שיפסד ויבוא אחריו עולם אחר, הולך מזה מהלך השלמות כמדרגת החי מהצומת. כי כזה דלתי התקירה נעולות, והדברים עתיקים למקבלי האמת. ואם היה מהחכמים שהרחיקו מאוד היפסד העולם מצד העיון, הנה יתבאר בקלות שאין בכל מה שאמרו שיחייב מה שחייבו, כמו שיבוא במאמר הרביעי בגזרת הצור.³⁰

והנה בדרך הזה הותרו הספקות אשר מפאת הפועל גם כן.

11. והכלל העולה מהדברים, שנתאמת מצד העיון חידוש לא-מדבר מוחלט:

וזה נתפרסם לאברהם מבית דינו של שם ועבר, אמר "ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ".³¹ ואמר נעים זמירות "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע".³² וזה שהרקיע מורה במה שאין ספק בו, היותו מעשה ידיו. וזה מה שתקנו במטבע הברכות "מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית", לפי שחידוש המציאות בכללו לא מדבר, הוא תמידי.

11.1 והנה להעיר על החידוש הזה, הכולל הצורה והחומר, יראה שתקנו במטבע הברכה "יוצר אור ובורא חושך", שהוא — ואם היה שנתקנה פשוטה על המאורות — הנה אינו רחוק שיורה על עיקר הבריאה. ולפי שהצורה נותנת המהות הרמוז אליו, והחומר מצד עצמו לא יעמוד ואין לו קיום רמוז אליו, הנה ייחס האור לצורה, והחושך לחומר. והנה הפליג במה שיחס היצירה לצורה, והבריאה לחומר, למה שאין לו יצירה בזולת הצורה, אלא שיחס בריאה להיותו מההעדר, למה שכבר התבאר, שהחידוש אחר ההעדר מחייב מצד העיון.

27 לעיל א 5.21; ב 2.21; ג 8.9, 9.9; ד 2.2.

29 נוסח הדפוס. 30 מאמר ד א. 31 בראשית יד ט. 32 תהלים יט ב.

33 תנחומא ישן בראשית יא.

34 דרשות הר"ן (ירושלים תשי"ז) הדרוש הראשון. 35 כוזרי א טג.

מפתח המושגים והמונחים שהתבארו בהערות

מופת הלצי 37	איכויות ראשונות 25
מצטרפים 23	איש 19, 43
משער 21	בלתי מוליד 35
מתדמה חלקים 21	בטל 33
מתי 21	גדר 33
נושא 13	גלגל המקיף 15
נימוס 17	דבקות 35
נערך על הדרוש 33	דימוי 37
נפרד 15	הויה 9
ספירי 15	הויה חלקית 15
עתה 9	הויה כוללת 15
עתות 17	היקש הטעאי 35
פועל 13	היקש משלים 35
פנוי 23	הלצי 37
פשוטים 15	הנחה 19
ציור 17	הקדמה גדולה 19
צרוף 13	חומר ראשון 13
קנה 41	חיוב הנמשך 9
ריקות 45	חיפוש 13
שכל הפועל 15	חילוף 31
שמור 21	יקנה 41
תמונה ראשונה 19	כוכבים קיימים 21
תנועה מדובקת 17	כמה מתדבק 19
תנועת העתק 9	מאמר סותר נפשו 15